

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Тема: «Свобода та страх у філософії Жан-Поля Сартра та Мартіна Гайдеггера»

Виконала: студентка IV курсу

група ОФФ-41

Спеціальність: 033 Філософія

(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Філософія

Светікова Л.А.

Керівник Ільїн І.В.

Рецензент Карпіцький М. М.

Підсумкова оцінка: за національною шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № _____ від « _____ » червня 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Светікова Л.А., «Свобода та страх у філософії Жана-Поля Сартра та Мартіна Гайдеггера». Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Кваліфікаційна дипломна робота за спеціальністю 033 «Філософія». Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2025.

У кваліфікаційній роботі досліджено філософські концепції свободи та страху у філософії Жана-Поля Сартра та Мартіна Гайдеггера. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу розуміння свободи як онтологічної даності у Сартра та як відкритості до буття у Гайдеггера. Розкрито феномен Angst у Гайдеггера як умову для розуміння екзистенційної істини та чинник автентичного існування. Також висвітлено трактування свободи у Сартра як приреченості до вибору, що супроводжується екзистенційною тривогою.

Метою дослідження є виявлення глибинного філософського змісту феноменів страху та свободи, а також з'ясування їхнього взаємозв'язку в екзистенційному вимірі людського буття. **Предметом дослідження** є філософське осмислення свободи, страху, автентичності та їх взаємозв'язку в структурі людського існування. **Об'єктом дослідження** є екзистенційна філософія Ж. П. Сартра та М. Гайдеггера. **Теоретичною основою дослідження** є праці класичних мислителів Ж.-П. Сартра («Буття і ніщо») та М. Гайдеггера («Буття і час»), а також аналітичні та інтерпретаційні роботи сучасних дослідників, присвячені осмисленню ідей цих філософів. Методами дослідження є герметичний, порівняльний, історико-філософський.

Основні результати: визначено принципову відмінність між сартрівською концепцією свободи як безмежної відповідальності та гайдеггерівською свободою як відповіддю на поклик буття; виявлено, що страх у Гайдеггера має онтологічний вимір і відкриває шлях до автентичності.

Структура роботи: робота складається з вступу, 3 розділів (що містять 8 підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 52 сторінок. **Ключові слова:** *свобода, страх, автентичність, буття-в-собі, буття-для-себе, буття-у-світі, Dasein, Angst, екзистенція.*

ABSTRACT

Svetikova L.A., “Freedom and Fear in the Philosophy of Jean-Paul Sartre and Martin Heidegger.” Qualification Thesis (Manuscript Format). Bachelor’s Degree Thesis in Specialty 033 “Philosophy.” V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2025.

This qualification thesis explores the philosophical concepts of freedom and fear in the works of Jean-Paul Sartre and Martin Heidegger. Particular attention is paid to the comparative analysis of freedom as ontological necessity in Sartre and as openness to Being in Heidegger. The study also examines Heidegger’s notion of *Angst* as a condition for understanding existential truth and as a factor enabling authentic existence. Additionally, Sartre’s concept of freedom is presented as a condemnation to choose, accompanied by existential anxiety.

The **aim** of the study is to reveal the deep philosophical meaning of the phenomena of fear and freedom, as well as to understand their interrelation in the existential dimension of human being. The **subject** of the study is the philosophical interpretation of freedom, fear, authenticity, and their interrelation within the structure of human existence. The **object** is the existential philosophy of J.-P. Sartre and M. Heidegger.

The **theoretical basis** includes classical texts by Sartre (*Being and Nothingness*) and Heidegger (*Being and Time*), as well as analytical and interpretative works by contemporary scholars who analyze and develop these philosophers’ ideas. The **methods** used in the research include hermeneutic, comparative, and historical-philosophical approaches.

Main results: the study reveals the fundamental difference between Sartre’s concept of freedom as absolute responsibility and Heidegger’s understanding of freedom as a response to the call of Being. It is also shown that Heideggerian fear (*Angst*) has an ontological status and opens the way to authenticity.

Structure of the thesis: the work consists of an introduction, three chapters (with a total of eight subsections), a conclusion, and a list of references total length: 52 pages.

Keywords: *freedom, fear, authenticity, being-in-itself, being-for-itself, being-in-the-world, Dasein, Angst, existentialism.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ РОЗУМІННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ СТРАХУ ТА СВОБОДИ.....	5
1.1. Свобода як філософська категорія.....	5
1.2. Феномен страху у філософії у ХІХ-ХХ столітті.....	9
Висновки до розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. СВОБОДА ТА СТРАХ У ФІЛОСОФІЇ ЖАН-ПОЛЯ САРТРА.....	16
2.1. Свобода як засадичний принцип буття-для-свободи.....	16
2.2. Страх перед абсолютною свободою.....	21
2.3. Етичний вимір свободи у Сартра.....	24
Висновки до розділу 2.....	29
РОЗДІЛ 3. СВОБОДА ТА СТРАХ У ФІЛОСОФІЇ МАРТИНА ГАЙДЕГГЕРА.....	30
3.1. Буття-у-світі та розуміння свободи.....	30
3.2. Екзистенційний страх як фундаментальна категорія буття.....	34
3.3. Свобода, страх і автентичність.....	39
Висновок до розділу 3.....	44
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИЙ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТКИ.....	51

ВСТУП

Актуальність теми: Проблема свободи та страху є однією з ключових і водночас найактуальніших у філософії, особливо в межах екзистенціалізму. У цій традиції свобода розглядається не лише як право чи вибір, а як глибинна онтологічна характеристика людського буття. Страх, у свою чергу, набуває значення не просто як емоція, а стає екзистенційним станом, що відкриває людину до пізнання самої себе, усвідомлення власної кінцевості та відповідальності. Особливі увагу цим поняттям приділяють Жан-Поль Сартр та Мартін Гайдеггер. У працях Сартра багато говорить про свободу, вона постає як абсолютна, проте саме ця абсолютність є джерелом тривоги й відповідальності. Гайдеггер ж зосереджується на феномені страху (Angst), розглядаючи його як умову відкритості до буття та пошуку автентичного існування. В обох мислителів свобода і страх взаємопов'язані: вони стають ключем до розуміння людини в її граничному бутті.

У філософському вимірі свобода не є тільки політичною та соціальною категорією, вона виходить за ці межі, перетворюючись на онтологічну передумову людського існування. Страх, зі свого боку, стає поштовхом до усвідомлення життєвих меж і допомагає прийти до автентичного існування. І саме в кризових ситуаціях, на межі в зіткненні з вибором, абсурдом, смертю і відкривається справжня природа людського буття. Сучасний світ породжує безліч екзистенційних викликів, де людина вимушена робити вибір і нести відповідальність за це перед собою та за інших. І в цьому контексті екзистенційна філософія стає не лише інструментом осмислення, щоб в умовах невизначеності прийти до автентичного життя.

Аналіз концепції Сартра і Гайдеггера допомагає зрозуміти нам ці філософські терміни. Також цю тему досліджували відчизняні дослідники такі як : І. Берлін, Н. Бровко, І. Вегеш, А. Козловський, Л. Мандрищук, Ю. Маринчук, В. Мелник, М. Мовчан, Г. Савонова, А. Смілик. І також зарубіжні дослідники, що займалися дослідженням проблематики свободи та страху в екзистенційній філософії: Б. Бабіч, М. Дж. Барнард, Ф. Каємакс, С. Голоб, К. Говеллс, Ч. Демір Гюнеш, Д. Детмер, В. Дунгі, М. Енео, Г. Елґат, Т. Р. Флінн, С. К'єркегор, Дж. Локк, І. Малінж, В. МакКарті,

Е. С. Нельсон, Р. Ніколс, Г. Педерсен, Р. Пульєзе, П. Сірегар, Л. Свендсен, П. Травні, С. Ван, К. Ясперс.

Об'єктом дослідження є концентуальний аналіз свободи та страху в екзистенціаналізмі та фунтаментальній онтології.

Предмет дослідження - концепції свободи та страху у філософії Жан-Поля Сартра та Мартіна Гайдеггера.

Мета дослідження: виявити особливості трактування свободи та страху у філософії Жан-Поля Сартра та Мартіна Гайдеггера, та виявити їхні спільні та відмінні риси, а також оцінити їхній вплив та розвиток філософської думки. І зрозуміти як свобода та страх впливає на існування людини.

Завдання дослідження:

- Визначити поняття свободи у філософській традиції.
- Охарактеризувати феномен страху в європейській філософії XIX–XX ст.
- Проаналізувати концепцію свободи у філософії Ж.-П. Сартра.
- Зробити аналіз страху перед свободою в працях Сартра.
- Визначити етичний вимір свободи у концепції Сартра.
- Охарактеризувати буття-у-світі та розуміння свободи в філософії М.

Гайдеггера.

- Дослідити екзистенційний страх як категорію буття у М. Гайдеггера .
- Розглянути напрями взаємозв'язку свободи, страху та автентичності у гайдеггерівському вченні.

Структура роботи. Робота складається з вступу, 3 розділів (що містять 8 підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 52 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ РОЗУМІННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ СТРАХУ ТА СВОБОДИ

Філософське осмислення свободи та страху є важливою складовою розуміння людського буття, адже ці категорії глибоко пов'язані між собою. У цьому розділі розглядається еволюція філософських уявлень про свободу як фундаментальне поняття, що постає як право, моральний імператив та внутрішній виклик. Паралельно аналізується феномен страху, який не лише супроводжує свободу, а й часто виявляє її глибинний зміст. Через призму ідей провідних мислителів різних епох простежується, як свобода і страх формують унікальну динаміку людського вибору, відповідальності та самопізнання.

1.1. Свобода як філософська категорія

Свобода - слово, знайоме кожному, проте його значення може бути різним для кожного з нас. Питання «що таке свобода і що означає бути вільним?» хвилює людство протягом багатьох століть. Свобода може проявлятися у різних сферах від особистого вибору та моральної автономії до політичної незалежності й суспільної справедливості. Філософи різних епох намагалися осмислити її сутність, розглядаючи свободу як природне право, соціальний привілей або екзистенційну необхідність. Це поняття залишається відкритим для інтерпретацій, що робить його одним із найважливіших у філософській традиції.

Упродовж історії філософської думки свободу трактували по-різному: для одних вона була невід'ємним правом людини, для інших - тягарем відповідальності, а для когось - лише ілюзією. В період античності філософи такі як Платон і Аристотель розглядали свободу через призму моралі та доброчесного життя, а стоїки вбачали її у внутрішній незалежності від зовнішніх обставин. У Новий час концепція свободи набула вже нового значення завдяки філософам, таким як Джон Локк, Іммануїла Канта, які пов'язували її з розумом, правом і самосвідомістю.

Джон Локк зазначав свободу як: "стан досконалої свободи, у якому люди можуть впорядковувати свої дії та розпоряджатися своїм майном і особистістю так, як вважають за потрібне, в межах законів природи, без дозволу чи залежності від волі будь-якої іншої людини" [31, с. 106]. Тобто це не лише право діяти на власний розсуд,

а й відповідальність перед природними законами, які обмежують свавілля та забезпечують рівність. Такий підхід став основою для сучасного розуміння громадянських прав і політичних свобод. У демократичному суспільстві свобода не означає анархії, а передбачає дотримання норм, що гарантують безпеку й справедливість для всіх.

Іммануїл Кант зробив значний внесок у філософське осмислення свободи, розглядаючи її не лише як право діяти, а й як моральний обов'язок. На відміну від Локка, який акцентував увагу на політичному та природному аспектах свободи, Кант зосередився на її у моральному вимірі. У своїй етиці він стверджував, що справжня свобода полягає у здатності діяти згідно з моральним законом, який визначається розумом, а не чуттєвими спонуканнями. Він зазначає що: «Свобода в практичному сенсі є незалежність самоволі від примусу через спонукання чуттєвості» [5, с. 319]. Це означає, що людина є справді вільною лише тоді, коли її вчинки визначаються не сліпими бажаннями чи зовнішніми обставинами, а власним раціональним вибором, узгодженим із моральним законом. Кант називає таку свободу автономією волі, яка є основою його категоричного імперативу, універсального морального принципу, що вимагає діяти так, щоб намір твоєї волі міг стати загальним законом. У Канта свобода нерозривно пов'язана з відповідальністю та моральним обов'язком. Вона не є простим звільненням від зовнішніх обмежень, а радше здатністю діяти згідно з принципами розуму. Це ставить перед людиною складне завдання – усвідомити свої моральні зобов'язання й не піддаватися імпульсивним бажанням, що можуть вести до свавілля.

Таке розуміння свободи відіграло ключову роль у формуванні сучасної етичної та правової думки. Визнання автономії особистості та її морального обов'язку стало основою концепцій прав людини, демократичних інститутів та ідеї верховенства права. «Свобода як духовна категорія тісно пов'язана з відповідальністю, бо свобода – то і є відповідальність» [2, с. 56]. Справжня свобода передбачає не лише можливість вибору, а й усвідомлення його наслідків. Вона не зводиться до відсутності обмежень, а передбачає здатність діяти відповідально як перед собою, так і перед суспільством. Тільки така свобода набуває морального значення, не перетворюючись на свавілля.

У сучасну епоху філософія свободи розвивається у двох основних напрямках, це соціально - політичному та екзистенційному. З одного боку, свободу розглядають як основоположний принцип демократичного суспільства, а з іншого як глибоко особистий вибір, пов'язаний із відповідальністю за власне існування. Особливо актуальним це питання стає сьогодні, коли свобода це не лише теоретична категорія, а й конкретна реальність, за яку доводиться боротися. Розуміння свободи залишається одним із ключових питань філософії, яке продовжує хвилювати мислителів і визначати шляхи розвитку людства.

Одним із філософів, який зробив значний внесок у розуміння свободи у XX столітті, є Еріх Фромм. Він аналізував свободу не лише як політичний чи юридичний феномен, а й як психологічну та соціальну категорію. У своїй праці "Втеча від свободи" Фромм стверджує, що сучасна людина, здобувши формальну незалежність, часто не здатна впоратися з відповідальністю, яка приходить разом із свободою. Це призводить до спроб уникнення свободи через конформізм, підпорядкування авторитарним системам або втечу в деструктивність. Окрім уникнення свободи, Фромм також розглядає її як фундаментальну характеристику людського існування. Він говорить про те що: «людське існування і свобода від самого початку нероздільні» [14, с. 33], підкреслюючи, що людина за своєю природою наділена здатністю робити вибір. Однак ця свобода не є лише привілеєм – вона несе відповідальність і вимагає усвідомленого ставлення до життя. Сучасна свобода, за Фроммом, часто стає тягарем, змушуючи людину шукати способи уникнути її через підпорядкування, ідеологічну залежність або конформізм. Однак справжня свобода полягає не у втечі, а у здатності діяти самостійно, керуючись власними моральними принципами. Лише той, хто приймає відповідальність за власне життя, може бути справді вільним.

Таким чином, свобода є багатовимірним явищем, яке включає як зовнішню незалежність, так і внутрішню автономію. Вона є не лише правом, а й відповідальністю, що формує особистість і суспільство. У сучасному світі, де боротьба за свободу триває, її усвідомлення залишається важливим для кожного, адже саме від нашого вибору залежить, чи стане свобода джерелом розвитку або

причиною духовного занепаду. Свобода, хоча й є найвищою цінністю, водночас накладає відповідальність, що нерідко викликає страх. Фромм зауважував, що людина, не здатна прийняти цей тягар, часто шукає втечу в конформізмі або підпорядкуванні. Проте справжня свобода полягає не в уникненні вибору, а в здатності діяти самостійно й усвідомлено.

Ця напруга між прагненням до свободи та страхом перед нею має не лише психологічний, а й соціально-політичний вимір, на якому акцентував Ісая Берлін. У своїй праці «Чотири есе про свободу» він розглядав свободу як складне і суперечливе явище, що балансує між особистою автономією та соціальними обмеженнями. Він зазначав: «особиста свобода – це шляхетна омана, яка має свою соціальну користь» [1, с. 139], підкреслюючи, що свобода не є абсолютною, а завжди існує в межах суспільних норм та політичних інститутів.

Берлін розділив свободу на негативну (відсутність зовнішнього примусу) та позитивну (можливість самореалізації та контроль над власним життям). Він застерігав, що надмірний акцент на позитивній свободі може виправдовувати авторитаризм, коли влада починає диктувати, що означає бути "справді вільним". У сучасних демократичних суспільствах ця дилема залишається актуальною оскільки необхідно знайти рівновагу між особистою автономією та суспільним порядком, щоб свобода не перетворилася ні на хаос, ні на засіб придушення. Свобода не є абсолютним благом, а містить у собі тягар відповідальності. Вона вимагає вибору, а вибір відповідальності за його наслідки. Саме тому «свобода перетворюється в нестерпну необхідність» [3, с. 206], адже людина змушена діяти, приймати рішення та нести їхні наслідки, навіть якщо цього прагне уникнути. Це напруження між автономією та відповідальністю визначає сучасне розуміння свободи, яка існує не лише як право, а й як моральний обов'язок.

Свобода є не лише даром, а й викликом, який постає перед кожною людиною та суспільством загалом. Якщо відмова від свободи веде до підкорення та втрати індивідуальності, то прийняття її з усією відповідальністю відкриває можливість для самореалізації та етичного життя.

У різні епохи філософи розглядали взаємозв'язок свободи і страху. Платон і Аристотель бачили свободу, як гармонія душі та розумний вибір, стойки бачили у свободі спосіб подолання страху. Локк трактував свободу як природне право, наголошуючи на її межах. Берлін застерігав, що прагнення до абсолютної свободи може обернутися її втратою. Сучасні дослідники зазначають, що страх перед відповідальністю і вибором є невід'ємною частиною свободи.

Страх перед свободою завжди супроводжував людину, змінюючись відповідно до історичних умов. У сучасному світі технологічний прогрес, глобалізація та політичні зміни створюють нові форми як свободи, так і залежності. Цифрові технології розширюють можливості самовираження, але водночас породжують загрози: маніпуляції, кібербулінг, контроль даних. Навіть у демократіях можливе обмеження свободи слова під прикриттям "суспільного блага". Війни, кризи та авторитаризм доводять, що свобода не є гарантією - за неї потрібно боротися, як свідчать приклади протестних рухів і боротьби за права людини.

Саме в цьому контексті свобода постає не як хаотичне бажання діяти без обмежень, а як усвідомлений вибір у межах моральних і соціальних норм. Лише той, хто приймає відповідальність за свої рішення та діє відповідно до власних переконань, може по-справжньому називати себе вільним. Свобода залишається однією з найскладніших і водночас найцінніших категорій людського існування. Вона не є чимось даним раз і назавжди, а вимагає постійного усвідомлення, захисту та відповідальності. Водночас страх перед свободою, перед необхідністю вибору та його наслідками, нерідко змушує людей шукати легші шляхи конформізму, підпорядкування чи уникнення відповідальності. Проте лише подолання цього страху і готовність діяти усвідомлено дозволяють людині не лише зберегти свободу, а й реалізувати її повною мірою – як у власному житті, так і в суспільстві.

1.2. Феномен страху у філософії XIX-XX століття

Страх є однією з найглибших і найдавніших емоцій людини, яка супроводжує її в усіх сферах життя. Він може бути як природною реакцією на загрозу, так і внутрішнім станом, пов'язаним із невизначеністю, відповідальністю та вибором. Якщо в попередні епохи страх переважно розглядали у фізичному чи релігійному

контексті, то у філософії XIX–XX століття він набуває нового значення, стаючи ключовою темою екзистенційних пошуків. Філософи цього періоду почали досліджувати страх як феномен, що визначає людське буття та взаємодію зі світом. Вони звернули увагу не лише на зовнішні причини страху, а й на його внутрішні аспекти, зокрема страх перед самотністю, відповідальністю, абсурдністю існування. Якщо раніше страх переважно розглядали як щось, що потрібно подолати, то тепер він стає центральною темою філософських пошуків – не просто перешкодою, а важливим етапом усвідомлення людського існування.

Багатогранність страху зумовила його глибоке філософське осмислення, яке набуває особливої значущості в екзистенціальній традиції. Одним із перших філософів, які розглядали страх як рушійну силу розвитку, був Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. Він аналізує страх у контексті формування самосвідомості. Для Гегеля страх є необхідним етапом у становленні особистості, адже саме він спонукає та змушує людину долати свою обмеженість і виходити на новий рівень саморозуміння. Як зазначає Гегель: «страх є необхідним супутником самосвідомості, адже вона прагне зберегти своє буття» [26, с. 129]. Гегель показує, що саме страх смерті дозволяє людині перейти до вищої форми самосвідомості. Раб, який зазнав страху перед власним знищенням, здобуває здатність до рефлексії та розвитку, що зрештою веде його до свободи. Таким чином, страх у Гегеля є не лише негативним почуттям, а й рушійною силою історичного процесу та духовного становлення. Якщо для Гегеля страх це рушійна сила самопізнання через подолання зовнішніх загроз, то К'єркегор розглядає його інакше як внутрішній конфлікт, пов'язаний зі свободою та відповідальністю.

Сьорен К'єркегор розглядає страх переважно з релігійної точки зору, він наголошує, що страх є не просто реакцією на зовнішню загрозу, а глибоким екзистенційним феноменом, пов'язаним із розкриттям сутності людського існування. К'єркегор зазначає: «Страх є почуттям, яке має інший сенс, ніж просто природний страх» [30, с. 170]. Для нього страх не обмежується фізичною загрозою, а є екзистенційним станом, що лежить в основі людського існування. Він пов'язаний із свободою людини, яку завжди супроводжує усвідомлення її гріховності. Саме тому

К'єркегор називає страх «запамороченням свободи», що виникає, коли дух прагне синтезу кінцевого та вічного. Тому страх у К'єркегора не є лише реакцією на зовнішні загрози, а вираженням глибоких внутрішніх конфліктів, що виникають у процесі самовизначення людини. Це екзистенційне переживання свободи і відповідальності знаходить своє відображення і в пізнішій філософії XX століття, коли мислителі знову звертаються до питання свободи в контексті сучасних глобальних змін. К'єркегор підкреслював, що страх виникає разом із усвідомленням свободи та відповідальності за вибір. Проте у XX столітті питання страху виходить за межі індивідуального досвіду: історичні події, такі як війни та революції, змушують філософів звернути увагу на страх як силу, що впливає не лише на особистість, а й на суспільство в цілому.

Страх у філософії XIX–XX століття набуває багатовимірного трактування. Для Гегеля він є рушійною силою становлення самосвідомості, для К'єркегора глибоким екзистенційним переживанням, пов'язаним із усвідомленням свободи та морального вибору. Альбер Камю у своїй роботі «Міф про Сізіфа» розглядає страх у контексті абсурду. Він вказує, що людина прагне знайти сенс у житті, але стикається зі світом, який не пропонує жодної об'єктивної мети чи остаточних відповідей. Це породжує екзистенційний страх перед безглуздістю буття, який, на думку Камю, є неминучим. Страх у цьому контексті полягає не лише у невизначеності майбутнього, а й у глибокому розриві між людським прагненням до порядку та хаотичною природою існування. Камю пише: «Абсурд мене щодо цього переконує, що завтрашнього дня нема» [4, с. 47]. Тобто, усвідомлення абсурду породжує страх перед відсутністю вищого сенсу, але водночас відкриває шлях до бунту проти цієї безглуздості.

Камю наголошує, що людина може або здатися перед страхом і впасти в пасивність, або прийняти абсурд і продовжувати існувати, знаходячи сенс у самому процесі життя. Таким чином, страх у його філософії є не лише негативним явищем, а й викликом, що спонукає до пошуку внутрішньої свободи та життєствердного бунту. Він розглядає цей бунт як спосіб збереження людської гідності в умовах безглузлого світу. Саме тому Камю використовує образ Сізіфа – людини, яка, незважаючи на абсурдність своєї долі, продовжує боротьбу, знаходячи в цьому свою свободу.

Інший важливий підхід до осмислення страху належить Карлу Ясперсу, який розглядав його в контексті "граничних ситуацій". Він наголошує, що страх у таких моментах є не просто емоцією, а можливістю набуття справжнього буття. Людина може або уникати його, втікаючи у повсякденність, або прийняти й здійснити "екзистенційний стрибок". Ясперс підкреслює, що страх перед граничними ситуаціями не можна подолати шляхом раціонального розрахунку чи зовнішніх засобів – його можна лише пережити екзистенційно, тобто усвідомити як невід'ємну частину людського існування. У цьому контексті страх постає не як щось виключно негативне, а як умова справжнього самопізнання та свободи. Він пише: «Страх має бути подоланий завдяки розумному усвідомленню фактичного через саму свідомість» [28, с. 41]. Це означає, що людина, приймаючи неминучість страху, не лише не втрачає себе, а навпаки здобуває справжнє існування. Вибір між втечею від страху та його усвідомленим прийняттям стає ключовим моментом у формуванні особистості. Можна сказати, що у філософії Ясперса страх відіграє двояку роль, він може вести до втрати автентичності, якщо людина прагне його уникнути, або ж стати поштовхом до внутрішнього розвитку та виходу за межі обмеженого буття.

Таким чином, страх у філософії постає не лише як негативне переживання, а як феномен, що сприяє усвідомленню власного буття. Якщо Камю і Ясперс розглядають страх як виклик, що відкриває можливість свободи, то деякі дослідники наголошують на його глибинному зв'язку з людською природою. Філософи звертають увагу на те, що страх є невіддільним від свободи: він виникає там, де людина стикається з необхідністю вибору та відповідальності. Водночас страх може бути як руйнівною силою, що паралізує волю, так і поштовхом до активного самовизначення. У цьому контексті важливо розрізняти страх як екзистенційний стан і боязнь як реакцію на конкретну загрозу. Як зазначається: «Страх - це властива людині здатність, що виходить із її духу, і він відрізняється від боязні, яка виникає перед чимось конкретним» [7, с. 157]. Це розмежування дозволяє глибше осмислити природу страху як фундаментального виміру людського існування. Якщо боязнь пов'язана з минулими загрозами, то страх як глибокий феномен виявляється в моменти, коли людина стикається з межами власного буття, необхідністю прийняття рішень та

усвідомленням своєї свободи. Саме тому страх можна розглядати не лише як перепону, а й як умову автентичного самоздійснення.

Уже пізніше осмислення страху набуває нових відтінків. Ларс Свендсен у праці «Філософія страху» аналізує феномен страху вже крізь призму сучасного суспільства, яке він називає «суспільством страху». На його думку, страх поступово перетворюється на звичку не у вигляді гострої, всепоглинаючої емоції, а як стан низької інтенсивності, що постійно супроводжує людину. Подібно до фобій, він може ставати звичною частиною мислення та поведінки, формуючи певні соціальні механізми стримування й контролю.

Страх не лише відображає загрози реальності, а й конструює їх, підживлюючи постійне очікування небезпеки. «Страх завжди містить протенцію, тобто майбутню проекцію, пов'язану з болем, травмою або смертю» [42, с. 38], і саме ця здатність передбачати можливі загрози робить його особливо впливовим у сучасному світі. Людина все частіше боїться не конкретних небезпек, а їхніх потенційних проявів, що існують лише у свідомості. Страх керує людиною, та її життям, оскільки він здебільшого заважає діяти. Він сковує волю, та змушує уникати ризику та брати відповідальність за свої дії. Суспільство страху формує покоління, яке боїться змін, уникає відповідальності й підкоряється нав'язаним моделям поведінки, не усвідомлюючи, що справжня свобода починається саме там, де людина наважується подолати власні страхи.

На думку Свендсена, страх перетворюється на домінуючий емоційний фон людського існування, стаючи водночас інструментом маніпуляції та соціального контролю. В умовах інформаційного суспільства створюються віртуальні загрози, через що людина все частіше боїться не реальних небезпек, а власних уявлень про них. Як і у Фромма, страх залишається нерозривно пов'язаним зі свободою, проте в сучасному світі він дедалі частіше виступає її обмеженням, адже, за Фроммом, людина нерідко прагне уникнути тягара свободи, віддаючи перевагу безпеці та підкоренню авторитетам.

Страх і свобода – взаємопов'язані категорії людського існування. Свобода вибору завжди супроводжується страхом перед його наслідками, як на

особистісному, так і суспільному рівні. Страх може обмежувати відповідальність або, навпаки, сприяти усвідомленню свободи й формуванню особистості. У сучасному світі, де виклики й технології ускладнюють це протиріччя, справжня свобода передбачає не лише вибір, а й готовність приймати його наслідки. Водночас страх може бути джерелом внутрішнього зростання: через його усвідомлення людина пізнає себе, долає слабкості й утверджує власне "я". Прийняття страху і відповідальності – важливий крок до істинної свободи, що дозволяє рухатися вперед попри невизначеність.

Таким чином, ставлення до страху у філософії поступово зміщувалося від його розуміння як рушійної сили розвитку (Гегель) до трактування його як екзистенційного виклику (К'єркегор, Камю, Ясперс) і, зрештою, як механізму соціального контролю (Фромм, Свендсен). Це свідчить про те, що страх залишається однією з найважливіших філософських проблем, яка розкриває як внутрішню природу людини, так і зовнішні впливи суспільства. Як зазначено у дослідженні: «Життя ведеться, спрямовується і контролюється страхом» [22, с. 162]. Це твердження підкреслює, що страх може як обмежувати людину, так і спонукати її до активного самовизначення та відповідального вибору. Страх залишається невід'ємною частиною людського буття, що проявляється на різних рівнях від індивідуального до суспільного.

Його осмислення у філософії XIX–XX століття показує, що він може бути не лише деструктивною силою, а й джерелом особистісного та духовного зростання. У сучасному світі, де страх все частіше використовується як механізм маніпуляції, важливо усвідомлювати його природу та вчитися трансформувати його в рушійну силу для змін. Подолання страху через усвідомлення та відповідальність дозволяє людині не лише здобути справжню свободу, а й діяти у відповідності до власних цінностей та переконань.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі проаналізовано розвиток понять свободи та страху у філософській традиції від античності до XX століття. Зрозумівши, що свобода має не лише політичну чи моральну категорію, але і стає екзистенційною передумовою

людського буття. Філософи такі як, Платон, Аристотель, Локк, Кант заклали основи різного розуміння свободи: як чесноти, природного права або автономії волі. Із переходом до модерного та постмодерного мислення, поняття свободи отримує онтологічний і психологічний вимір, зокрема в працях Фромма, Берліна та Свендсена.

Феномен страху також зазнає трансформації від емоційної реакції до фундаментального екзистенційного стану. Через ідеї Гегеля, К'єркегора, Камю, Ясперса страх постає як механізм самопізнання, виклик свободі та простір для автентичності. Як розглянуто в розділі, що Ясперс розуміє страх як граничну ситуацію, що відкриває можливість автентичного вибору, а Камю, як реакцію на абсурдність світу, яку долає лише внутрішній бунт.

Важливо, також зазначити, що багато сучасних дослідників, зокрема Л.Свендсен, вказують на трансформацію страху в контексті «суспільства ризику» та контролю. Отже, поняття страху тісно пов'язане із відповідальністю, а свобода не лише умова вибору, а й джерело тривоги.

Дослідивши в цьому розділі поняття страху та свободи, показує нам що вони не протилежні, а взаємопов'язані онтологічні умови людського буття. Саме в цьому і народжується автентичність, яка і стане ключовим фокусом наступних розділів.

РОЗДІЛ 2. СВОБОДА ТА СТРАХ У ФІЛОСОФІЇ ЖАН-ПОЛЯ САРТРА

Розглянувши та осмисливши поняття свободи в різних філософських концепціях дозволяло краще зрозуміти її глибину та складність. В цьому розділі зосереджена увага на концепції свободи в екзистенціалізмі Жан-Поля Сартра. Свобода постає як онтологічна умова людського буття, що вимагає постійного самовизначення через вибір. Проте ця абсолютна свобода водночас викликає екзистенційний страх і тривогу, адже несе відповідальність і позбавляє зовнішніх опор. Людина «приречена бути вільною», і саме через прийняття цієї свободи вона може жити автентично. Аналізується зв'язок між свободою, відповідальністю та етикою, а також роль самотворення у формуванні моральної позиції особистості.

2.1. Свобода як засадничий принцип буття-для-себе

У своїх працях Жан-Поль Сартр розглядає людське існування крізь призму радикальної свободи, яка визначає спосіб буття людини у світі. Він стверджує, що людське буття є відкритим і незавершеним, а свобода виступає не лише як можливість вибору, а як онтологічна необхідність.

Сартр зазначає, що людина приречена бути вільною, підкреслюючи парадоксальність людського існування: свобода є водночас нашим найбільшим привілеєм і найтяжчим тягарем. Людина не може уникнути свободи, оскільки її буття не визначене наперед жодною сутністю чи зовнішньою силою. Ми не просто існуємо ми змушені самі себе визначати через вибір і дію. Відтак, відповідальність за власне життя цілком покладається на нас, що породжує екзистенційну тривогу. Адже, як зазначає Сартр, «Людина є тим, ким вона себе творить» [12, с. 136]. Це означає, що наше існування визначається не наперед заданими сутностями чи зовнішніми обставинами, а лише нашими власними виборами та діями. Людина не отримує готового сенсу буття - вона змушена його створювати, приймаючи на себе відповідальність за власну свободу.

Щоб глибше зрозуміти, як ця свобода вкорінена в структурі людського існування, необхідно звернутися до фундаментального розрізнення, яке Сартр вводить у своїй феноменології - розмежування між буттям-в-собі (*être-en-soi*) та буттям-для-себе (*être-pour-soi*). Буття-в-собі - це сфера речей, предметного світу, який

просто існує, не маючи усвідомлення себе. Воно замкнене, інертне і не потребує виправдань. Людина ж, навпаки, не може бути просто «в-собі», оскільки її існування не є чимось завершеним і сталим.

Буття-для-себе, властиве людині, позначає існування, що усвідомлює власну незавершеність і здатне до самопроекування. Людина завжди перебуває у стані становлення, вона є тим, ким ще не стала. Власне, свобода і полягає в тому, що людина не може звести себе до наперед визначеної сутності, вона змушена безперервно обирати себе в процесі існування. Таким чином, розрив між буттям-в-собі та буттям-для-себе відкриває горизонт свободи, але разом із тим спричиняє екзистенційну напругу. Адже людина, прагнучи цілісності та завершеності, часто намагається втекти від своєї свободи, сховатися в ролях або структурах, що знімають із неї тягар вибору. Проте така втеча ілюзорна, адже свобода є невід'ємною умовою людського існування.

Сартр стверджує: «Людина є вільною, бо вона не є просто буттям, а присутністю до себе. Буття, яке є тим, чим воно є, не може бути вільним» [40, с. 516]. Іншими словами, свідомість завжди відкрита до змін і не може бути зведена до жорстко визначеної сутності. Саме через буття-для-себе свобода стає основоположним принципом людського існування. Людина постійно творить себе, роблячи вибір і відмовляючись від інших можливостей. Однак цей процес неминуче супроводжується тривогою та страхом, адже кожне рішення є одночасно актом самостворення та втрати альтернатив. У цьому сенсі свобода завжди є водночас можливістю та тягарем.

Буття-для-себе є основою людського існування, адже через свідомість ми надаємо значення світу. Проте цей процес самовизначення є нестабільним і відкритим. Свідомість усвідомлює свою контингентність і те, що вона не є наперед визначеною. Це усвідомлення власної невизначеності та відкритості до майбутнього породжує екзистенційний страх, адже людина стикається з абсолютною відповідальністю за власне існування.

Якщо сказати, що буття-для-себе є «ніщо», то це означає, що «буття-для-себе є онтологічно ніщо, воно ніколи не зможе стати повною онтологічною позитивністю

буття-в-собі» [39, с. 25]. Це означає, що людське існування не має сталої сутності або фундаментальної основи, на яку можна було б спертися. На відміну від речей, що просто існують і не можуть заперечити самих себе, людина володіє свободою, яка проявляється через здатність до заперечення як щодо власного теперішнього стану, так і щодо зовнішнього світу.

У цьому сенсі, «ніщо» у Сартра є не просто відсутністю буття, а фундаментальною характеристикою свідомості, що відображає її абсолютну свободу. Свідомість не є чимось визначеним раз і назавжди - вона постійно дистанціюється від самої себе, заперечує власне теперішнє буття та ставить під сумнів існуючі умови свого існування.

Щоб краще зрозуміти цю ідею, можна порівняти її з процесом прийняття рішень. Наприклад, коли людина вагається між двома варіантами - змінити роботу чи залишитися на старому місці - вона переживає свою свободу як «ніщо», адже її майбутнє ще не визначене, і вона сама має створити його через вибір. У цей момент вона не є ані тим, хто залишився на старій роботі, ані тим, хто її покинув, а перебуває у стані відкритості до обох можливостей. Інший приклад можна знайти у творчості. Художник, який стоїть перед чистим полотном, ще не є автором конкретної картини перед ним безліч варіантів, і його свобода проявляється в тому, що він має вирішити, який образ втілити. Це «ніщо» є тією відкритістю до можливостей, яка визначає людське існування. «Ніщо» у Сартра не означає порожнечу або відсутність змісту, а є умовою свободи, яка змушує людину самостійно визначати свою сутність через вибір та дію. Людина не має наперед заданої сутності, тому кожен її вчинок стає актом самотворення, що підтверджує її радикальну свободу.

Проте ця відкритість свободи також породжує кризу: людина стикається з тим, що вона є лише в тій мірі, в якій вона ще не є. Її буття є проектом, який ніколи не завершується. Кожен вибір водночас утверджує одні можливості та заперечує інші, створюючи напругу між тим, ким людина є, і тим, ким вона могла б бути. Саме тому свобода, хоча й є онтологічною умовою людського існування, несе в собі парадокс: вона дає можливість вибору, але водночас змушує людину постійно заперечувати власну завершеність, жити в просторі нестабільності та відкритості.

Отже, якщо буття-для-себе є «ніщо», воно не може замкнутися в остаточній сутності, а отже, змушене шукати власну визначеність поза собою. Це підтверджується таким твердженням: «Ніщо завжди є іншим, воно завжди є необхідністю існувати у формі іншого буття-для-себе» [18, с. 4]. Ця думка свідчить про те, що свідомість не існує ізольовано, а завжди визначається через інше через майбутні можливості, через інших людей, через власні заперечення і вибори. Людське буття розгортається у просторі відкритості, де його сутність не дана, а конструюється в процесі існування. Іншими словами, людина ніколи не є «завершеним буттям», а лише тим, ким вона ще може стати. Ця онтологічна структура буття-для-себе веде до важливого висновку: свобода людини нерозривно пов'язана з її співвіднесеністю з іншим.

Людина усвідомлює себе через власні проекти, але ці проекти завжди розгортаються в світі, який містить інших людей і зовнішні обставини. Тому «ніщо» не є просто відсутністю буття, а радше рухом до іншого, виходом за межі теперішнього стану, який водночас є як необхідністю, так і джерелом екзистенційної напруги. Саме тому Сартр вказує на парадокс свободи: вона є абсолютною, але водночас завжди вимагає здійснення через конкретні вчинки, які знімають нескінченну кількість інших можливостей. Людина приречена на те, щоб бути вибором, а її існування це постійна гра між тим, ким вона є, і тим, ким вона ще не є.

Таким чином, екзистенційна структура буття-для-себе виявляє внутрішню нестабільність людського існування. Свобода не є статичною характеристикою, а безперервним процесом, у якому людина ніколи не досягає остаточної самототожності. Це й пояснює той факт, що людина завжди змушена вибирати та переосмислювати своє життя, стикаючись із відповідальністю та страхом перед власною відкритістю. Людська свідомість завжди перебуває в русі, постійно виходячи за межі себе. Це заперечення буття-в-собі та відкритість до майбутнього визначають онтологічну природу свободи. У цьому контексті слушно зазначено, що: "буття є самим собою, коли воно більше не є самим собою, воно стає свідомістю як буттям для нього" [20, с. 74]. Це твердження вказує на неможливість остаточного самовизначення: людина завжди є проектом, який ще не завершений. Її існування

розгортається у напрузі між тим, ким вона є зараз, і тим, ким вона може стати. Отже, свобода постає не лише як можливість вибору, а й як нескінченний процес самотворення, у якому людина змушена шукати власний сенс буття. Саме в цій динамічній відкритості до майбутнього і полягає парадокс людського існування: прагнучи визначеності, людина водночас приречена на постійну зміну та вихід за власні межі.

Однак ця відкритість свободи має і свою тіньову сторону. Якщо людина не має фіксованої сутності, вона змушена шукати підтвердження свого існування через інших. У цей момент виникає феномен погляду іншого, що радикально змінює наше сприйняття себе. Потрапляючи під погляд іншого, людина більше не є лише суб'єктом свободи, вона починає усвідомлювати себе як об'єкт. Це породжує екзистенційну тривогу, адже в цю мить здається, що свобода вже не є абсолютною: ми більше не визначаємо себе самостійно, а залежимо від сприйняття зовні.

Людське існування розгортається між двома полюсами: абсолютною свободою самовизначення і неминучою взаємозалежністю з іншими. Це напруження створює передумови для екзистенційного страху, який і стане предметом подальшого аналізу. Свобода, за Сартром, є не лише можливістю вибору, а й фундаментальною структурою людського буття. Людина не може уникнути власної свободи, оскільки вона визначає її існування в кожному моменті життя. Однак ця свобода не є абсолютним благом, вона несе в собі відповідальність, тягар вибору та необхідність постійного самовизначення.

Разом із тим, неможливість остаточного самовизначення та відкритість до майбутнього породжують у людині глибоку екзистенційну тривогу. Усвідомлення того, що жоден вибір не є остаточним і що ми приречені постійно створювати себе заново, може стати джерелом страху. Адже свобода означає також відсутність зовнішніх опор, які могли б гарантувати правильність наших рішень. Однак, «Свобода варта цього ризику; більш того, сама свобода і є ризиком» [38, с. 59]. Це означає, що прийняття власної свободи невіддільне від прийняття ризику помилки, невизначеності та відповідальності за власне існування. Саме в цьому напруженні між

свободою і тривогою народжується справжня автентичність, адже лише приймаючи цей ризик, людина може повною мірою реалізувати себе.

Ця напруга між свободою та відповідальністю, між можливістю самостворення та страхом перед вибором стає центральною проблемою екзистенціальної філософії. Страх перед абсолютною свободою не є випадковим явищем, а природним наслідком людського існування. Він проявляється у тривозі, сумнівах і навіть прагненні уникнути свободи через перекладання відповідальності на зовнішні сили.

Однак саме цей страх спонукає людину до усвідомлення своєї справжньої природи та можливостей. Він не лише паралізує, а й змушує шукати сенс у виборі, приймати відповідальність і формувати власну ідентичність.

2.2. Страх перед абсолютною свободою

Свобода, за Жан-Полем Сартром, є фундаментальною характеристикою людського буття. Вона не лише відкриває перед людиною безмежні можливості, а й накладає відповідальність за кожен вибір, що робить існування нестабільним і позбавленим наперед заданої сутності. Саме усвідомлення цього породжує екзистенційний страх, оскільки жодна зовнішня сила не може гарантувати правильності прийнятого рішення.

Сартр описує цей стан через поняття екзистенційної тривоги, яка виникає в момент усвідомлення власної абсолютної свободи. Людина змушена постійно обирати і визначати себе через свої вчинки. Однак ця неминучість вибору стає джерелом страху: жоден вибір не має об'єктивної правильності, а відповідальність за нього повністю лежить на індивіді.

Зіткнувшись із таким тягарем, людина часто намагається втекти від свободи. Це може проявлятися у прийнятті нав'язаних суспільством ролей, конформізмі або перекладанні відповідальності на зовнішні фактори. Проте така втеча є ілюзорною, оскільки свобода залишається невід'ємною частиною людського існування. Як зазначає Сартр: «Невдалі спроби придушити свободу тягарем буття... руйнуються, коли раптово виникає тривога перед свободою» [40, с. 516]. Навіть якщо людина намагається «відгородитися» від своєї свободи, граючи певні ролі чи підкоряючись суспільним нормам, екзистенційна тривога рано чи пізно дає про себе знати. Це може

виявлятися у відчутті відчуженості, невдоволення або навіть депресії, адже неможливість уникнути відповідальності за власне існування стає очевидною.

Таким чином, страх перед абсолютною свободою – це не лише страх перед вибором, а й перед його наслідками. Відсутність зовнішнього сенсу змушує людину бути відкритою до можливості помилки, яка є невід’ємною частиною людського буття. Сартр наголошує, що це усвідомлення стає джерелом екзистенційного страху, оскільки втеча від свободи неможлива: «Існування - це абсолютна свобода. Ця свобода не є даром, а тягарем, який виникає через відсутність Бога» [41, с. 149]. Ці слова підкреслюють, що свобода – це не просто можливість діяти на власний розсуд, а й великий тягар відповідальності. Відсутність наперед визначених істин робить людину одночасно і творцем, і заручником власної свободи.

Свобода, у розумінні екзистенціалізму, не є привілеєм чи благом у традиційному сенсі. Вона є онтологічним тягарем, оскільки примушує людину постійно робити вибір і нести відповідальність за нього. Згідно з твердженням: «Свобода – єдиний засіб, який надається їй для цього, іншого вибору немає, тому людина не вільна у своїй свободі, вона змушена бути свободною, як кажуть екзистенціалісти, приречена на свободу» [6, с. 87]. Це означає, що людина не може уникнути свободи – вона змушена робити вибір, навіть якщо прагне цього уникнути. Усвідомлення цієї неминучості й породжує страх: кожен вибір визначає не лише реальність людини, а й її власне буття.

Страх перед абсолютною свободою також пов’язаний з відчуттям самотності у виборі. Людина, що усвідомлює відсутність зовнішніх гарантій чи визначеного сенсу, стикається з глибокою екзистенційною тривогою. «Страх з’являється тоді, коли індивід відособлює себе від світу, виходить за межі буття, усвідомлює всю трагічність свого існування» [10, с. 56]. Ця думка підкреслює, що страх постає в момент, коли людина усвідомлює відповідальність за власне буття, позбавлене будь-якої наперед заданої сутності. Проте саме через подолання цього страху і прийняття власної відповідальності людина здатна знайти справжню автентичність. Усвідомлення неминучості вибору може стати не лише джерелом тривоги, а й поштовхом до активного творення власного життя.

Однією зі стратегій уникнення цього страху є створення ілюзії контролю. Людина може шукати зовнішні авторитети, соціальні структури чи релігійні переконання, які даватимуть їй відчуття впорядкованості та звільнення від відповідальності. Однак, це лише тимчасова втеча: «Несвобода боїться свободи, навіть раптовий дотик свободи до несвободи призводить до трепету» [11, с. 112]. Страх перед свободою також загострюється в кризові моменти, коли людина стикається з невизначеністю або ситуаціями, що вимагають перегляду її поглядів і переконань.

Руйнування звичних систем і цінностей змушує людину усвідомити власну свободу з новою силою, що викликає ще більшу тривогу. Страх перед абсолютною свободою є природною реакцією на неможливість уникнути відповідальності за власні рішення. Людина змушена не лише робити вибір, а й усвідомлювати його наслідки, що викликає невпевненість і самотність перед безмежними можливостями.

Однак абсолютна свобода також має моральний вимір. Якщо вибір повністю залежить від людини, то вона несе відповідальність не лише за себе, а й за інших. Як підкреслює Сартр, кожне прийняте рішення не лише визначає сутність самої людини, а й впливає на суспільство загалом. У цьому контексті свобода набуває етичного значення, адже неможливість уникнути вибору означає також неможливість уникнути моральної відповідальності.

Прийняття свободи означає не лише усвідомлення відповідальності за власні рішення, а й розуміння того, що свобода завжди існує в межах конкретних обставин. Як зазначається: «Свобода не розглядається як квазічудесна здатність робити все, що завгодно: навпаки, вона завжди сприймається як відповідь на конкретні й обмежуючі обставини» [27, с. 23]. Ця думка підкреслює, що свобода не є абсолютною відсутністю меж, а радше процесом взаємодії між особистістю та реальністю. Вибір людини завжди відбувається у певному контексті, який впливає на можливості та наслідки її дій. Однак саме здатність усвідомлено реагувати на ці обмеження і знаходити власний шлях робить свободу справжнім актом самовизначення.

Страх перед свободою виникає через її двоїсту природу: з одного боку, вона відкриває перед людиною безмежні можливості, а з іншого – накладає на неї

відповідальність за кожен вибір. Однак прийняття цієї відповідальності дозволяє подолати екзистенційну тривогу й усвідомити свободу не як тягар, а як фундаментальну основу самореалізації.

Свобода постає не лише як виклик, а й як можливість для зростання. Людина, що ухиляється від відповідальності за власний вибір, ризикує залишитися в пастці зовнішніх обставин, дозволяючи іншим визначати її життя. Водночас прийняття свободи означає готовність не лише до самостійного вибору, а й до усвідомлення його наслідків. Це відкриває шлях до глибшого розуміння власної сутності та пошуку справжнього сенсу буття.

Свобода в екзистенціалістському розумінні не є просто можливістю робити що завгодно, вона вимагає активного творення власних моральних принципів та сенсу життя. Відмова від страху перед свободою відкриває шлях до автентичного існування, у якому людина не ховається за соціальними нормами чи зовнішніми авторитетами, а стає творцем власної долі. Саме у цьому справжня сила свободи: вона дозволяє людині не лише приймати рішення, а й усвідомлено формувати себе через свої дії. Прийняття свободи є складним, але необхідним кроком до справжнього розкриття людської сутності. Усвідомлення власної відповідальності дає можливість не лише подолати страх, а й знайти справжній сенс у власному існуванні. Лише прийнявши цю істину, людина може повною мірою реалізувати свій потенціал і досягти гармонії з собою та світом.

2.3. Етичний вимір свободи у Сартра

Етичний вимір свободи відкриває новий рівень відповідальності людини перед собою та іншими. Свобода не обмежується лише можливістю вибору – вона накладає зобов'язання, адже кожне прийняте рішення формує не лише індивідуальну реальність, а й впливає на оточення. Кожен вибір формує не лише особистість, а й середовище, в якому вона існує. Відповідальність, що впливає з цього, стає невід'ємною складовою свободи: обираючи для себе, людина водночас задає можливий зразок для інших.

Неможливість перекласти відповідальність на зовнішні обставини змушує постійно переосмислювати свої вчинки та їхній вплив. У цій відкритості до вибору і

його наслідків свобода перестає бути лише правом і стає обов'язком. Оскільки свобода, за Сартром, є абсолютною, то і моральний обов'язок людини постає як результат її власного вибору. Це означає, що немає зовнішніх норм чи авторитетів, які могли б визначити правильний шлях кожен самостійно створює свої моральні орієнтири. «Відповідна сфера морального обов'язку - це наше власне творіння» [15, с. 33], можна сказати, що відповідальність не є нав'язаною ззовні, а є наслідком людської свободи. Кожне рішення стає не лише актом самовизначення, а й моральним актом, що формує як внутрішній світ особистості, так і зовнішній соціальний простір.

У Сартра свобода не є безмежною сваволею, а передбачає постійне усвідомлення наслідків своїх вчинків. Людина не може сховатися за виправданнями чи суспільними нормами – вона завжди несе повну відповідальність за те, ким вона є і яким робить світ навколо себе. Однак така концепція свободи породжує і певні екзистенційні труднощі. Постійний вибір та відповідальність за нього можуть викликати відчуття тривоги, адже людина розуміє, що її існування не визначене наперед жодними метафізичними законами чи об'єктивними моральними принципами. Це так звана «тривога свободи», яку Сартр вважав невід'ємною складовою людського буття.

Усвідомлення того, що кожен наш вибір є актом самотворення, ставить перед людиною виклик – жити автентично. Автентичне існування передбачає щирість перед собою, визнання власної свободи та відповідальності за свої дії. Протилежністю цьому є «несправжнє існування» або «самообман», коли людина намагається виправдати свої вчинки зовнішніми обставинами, традиціями чи думкою інших. У філософії Сартра етичний вимір свободи не лише передбачає усвідомлену відповідальність, а й закликає людину до постійного морального зусилля. Адже свобода – це не просто право обирати, а й здатність творити себе і світ навколо через відповідальні рішення. Свобода у Сартра набуває парадоксального характеру: вона не просто дар, а й тягар, який людина має нести свідомо. Свобода не дозволяє сховатися за визначеними соціальними ролями або приписаними сутностями - вона завжди передбачає відкритість до змін та здатність перевизначати себе.

Сартр наголошує, що людина не має сталої сутності, яка визначає її вчинки. Навпаки, вона існує лише у процесі власного становлення через вибір. Це добре підкреслює таке твердження: «Я вільний, тому що я - свідомість, яка не є тим, чим вона є.» [19, с. 25]. Ця ідея означає, що людина ніколи не є повністю зумовленою своєю минулою ідентичністю вона завжди може стати кимось іншим, переосмисливши свої вчинки та цінності. Однак такий стан справ накладає ще більшу відповідальність. Якщо людина не є визначеною сутністю, то кожен її вчинок формує її саму. Неможливість перекласти відповідальність на обставини або природу робить свободу радикальною: немає виправдань, є лише вибір. І цей вибір відбувається не у вакуумі, а в соціальному просторі, впливаючи на інших людей і визначаючи моральні горизонти суспільства.

Ця думка підкреслює, що свобода у Сартра є не лише теоретичним поняттям, а й безпосередньо пов'язана з людським існуванням, його тривогами, сумнівами та виборами. Вона не існує у відриві від реального життя, а є його внутрішнім механізмом, що визначає спосіб буття людини у світі. Вибір не лише відображає стан особистості, а й водночас є актом її самовизначення, що розширює або звужує горизонти її буття. Таким чином, свобода стає засобом розуміння людиною самої себе, її можливостей і меж.

«Свобода [...] має єдину мету - прояснити те, що істотно непокоїть конкретне людське існування; вона певним чином є самим продовженням цього існування в мисленні.» [29, с. 318] Це твердження вказує на те, що свобода є не просто характеристикою людської свідомості, а активним процесом, який допомагає людині усвідомлювати власне буття. Саме через мислення вона може прояснити свої екзистенційні тривоги, сформулювати своє ставлення до світу та визначити власну етичну позицію.

Однак свобода не зводиться лише до внутрішнього усвідомлення, вона знаходить своє вираження у діях людини. Вибір, який постає перед нею, не обмежується вже визначеними можливостями, а, навпаки, передбачає постійне створення нових шляхів буття. У цьому контексті «суттєве протистояння реального і нереального» [23, с. 203] набуває особливого сенсу: свобода не просто дозволяє

обирає між наявними варіантами, а змушує людину визначати самі рамки свого існування. Сартр підкреслює, що свобода – це не пасивна характеристика людської природи, а активний процес самовизначення. Вона не існує без дії, бо саме у вчинках людина формує власну сутність. Як він зазначав: «Саме дія визначає свої цілі та мотиви, і дія є виразом свободи» [40, с. 513]. Кожен вибір не лише впливає на поточний стан людини, а й визначає її подальший розвиток. Оскільки свобода є продовженням людського існування у мисленні, це означає, що вона не є даністю, а завжди потребує усвідомленої діяльності. Людина не просто володіє свободою, вона постійно її здійснює, створюючи себе через вибір і несучи відповідальність за його наслідки. Це також означає, що свобода не може бути пасивною або суто теоретичною – вона проявляється в діях, рішеннях, ставленні до себе та інших.

Саме тому свобода, за Сартром, не є нейтральним феноменом – вона завжди етично забарвлена. Вона передбачає постійну рефлексію щодо своїх вчинків і впливу, який вони мають на оточення. У цьому сенсі вона є моральним викликом, що вимагає постійної автентичності, відповідальності та відкритості до змін. Людина, яка уникає цього виклику, вдається до самообману, що суперечить самій суті свободи. Етичний вимір свободи у Сартра полягає не лише в можливості обирати, а й у необхідності усвідомлювати наслідки своїх рішень. Це безперервний процес осмислення, який не має остаточного завершення, оскільки кожен новий вибір відкриває нові перспективи для самотворення та взаємодії зі світом.

Продовжуючи розгляд етичного виміру свободи у Жана-Поля Сартра, варто зупинитися на тому, що свобода не є простою характеристикою людини, а є самою сутністю її існування. Ця думка випливає з основного принципу екзистенціалізму: існування передує сутності. Людина не має наперед заданої природи або визначеної ролі – вона стає тим, ким вирішує бути через свої вчинки. Свобода не є чимось зовнішнім щодо людини, вона не є здібністю чи даром, який можна використати або ігнорувати. Навпаки, свобода пронизує все людське існування, визначаючи спосіб буття. У цьому контексті людина не може не бути вільною, адже будь-яке уникнення відповідальності, будь-яка спроба перекласти її на обставини або суспільство це теж вибір, а отже, прояв свободи.

Однак така свобода є не лише можливістю, а й тягарем. Людина несе відповідальність не лише за себе, а й за весь світ, адже, роблячи вибір, вона творить реальність навколо себе. Вибір завжди має наслідки, які виходять за межі окремої особистості, впливаючи на суспільство, культуру та історію. Це ще раз підкреслює етичний вимір свободи: кожне рішення є моральним актом, навіть якщо воно здається суто індивідуальним.

Ця думка підводить нас до важливого висновку: свобода не є простою здатністю до вибору серед можливих варіантів, вона є фундаментальним способом буття людини. «Свобода, оскільки вона належить існуючому, не є однією із здібностей, вона є способом буття існуючого» [32, с. 140]. Це означає, що свобода не є окремою рисою людської природи, а є самою її сутністю. Людина існує у світі саме через свою свободу, і відмовитися від неї неможливо. Свобода у Сартра це не лише можливість вибору, а й фундаментальна характеристика людського існування, яка неминуче пов'язана з відповідальністю. Оскільки людина не має наперед заданої сутності, вона формує себе через свої вчинки, і цей процес ніколи не завершується. Вибір, який робить особистість, не лише визначає її саму, а й впливає на інших, встановлюючи певні моральні орієнтири у суспільстві.

Таким чином, свобода, хоч і здається абсолютною, не є безмежною або хаотичною. Вона знаходить своє обмеження не у зовнішніх законах чи соціальних нормах, а у внутрішній відповідальності людини перед собою та світом. Саме це робить її не лише привілеєм, а й важким тягарем, адже уникнути її неможливо. Навіть відмова від вибору це вже вибір, а отже, прояв свободи.

Етичний вимір свободи у Сартра полягає у тому, що людина не лише вільна, але й змушена усвідомлювати наслідки своїх дій. Неможливість перекласти відповідальність на зовнішні обставини або вищі сили означає, що кожен несе тягар власних рішень. У цьому сенсі свобода не просто дає можливість діяти, а зобов'язує людину до автентичного існування до щирого прийняття власної відповідальності.

Отже, свобода, за Сартром, є одночасно найвищим виявом людської сутності та найбільшим викликом, який стоїть перед кожним. Це не пасивний стан, а активний

процес творення себе і світу навколо. І саме в цьому полягає її глибока етична природа.

Висновки до розділу 2

Дослідження філософської концепції свободи та страху у філософії Жана-Поля Сартра показує, що свобода в екзистенціалізмі постає не лише як моральна чи політична категорія, а як онтологічна характеристика буття людини (буття-для-себе). Людина, за Сартром, «приречена бути вільною», тобто несе радикальну відповідальність за створення власного «Я» через вибір. Така свобода не є благом у традиційному сенсі: вона супроводжується екзистенційною тривогою, кризою і самотністю.

Аналіз таких понять, як буття-для-себе, ніщо, погляд Іншого та свобода як постійне самотворення, дозволяє зрозуміти, що згідно з Сартром, людина не має наперед заданої сутності. Її вибір не тільки формує майбутнє, а й створює етичний простір відповідальності. Саме це усвідомлення того, що уникнути свободи неможливо породжує страх, не як реакцію на зовнішню загрозу, а як відповідь на безмежність можливостей.

Такий підхід знаходить відгук у працях сучасних дослідників. Зокрема, Д. Детмер і П. Сірегар підкреслюють, що сартрівська свобода - це свобода без жодних гарантій, що вимагає героїчного самоствердження в умовах абсурду та екзистенційної самотності. Ю. Маринчук та А. Козловський звертають увагу на те, що для Сартра свобода завжди перебуває в соціальному контексті, а отже містить у собі етику відповідальності не лише перед собою, а й перед Іншим.

У Сартра свобода та страх невіддільні: свобода відкриває простір самотворення, а страх виникає як відповідь на невизначеність і необмеженість цього простору. Саме в напрузі між вибором, відповідальністю та автентичністю людина конститується як суб'єкт. Екзистенційна тривога в цьому контексті постає не як слабкість, а як джерело морального зростання.

Звернення до сартрівської моделі свободи та страху створює підґрунтя для подальшого порівняння з альтернативною концепцією Мартіна Гайдеггера, яка буде розглянута в наступному розділі.

РОЗДІЛ 3. СВОБОДА ТА СТРАХ У ФІЛОСОФІЇ МАРТИНА ГАЙДЕГГЕРА.

У цьому розділі аналізується концепція свободи в екзистенційній філософії Мартіна Гайдеггера. На відміну від класичного розуміння свободи як можливості вибору, у Гайдеггера вона постає як форма екзистенційної відкритості до буття. Людина (*Dasein*) не просто обирає серед варіантів, а живе у світі, усвідомлюючи свою скінченність, історичність і тимчасовість. Ключову роль у цьому процесі відіграє екзистенційний страх (*Angst*), який, на відміну від звичайного страху перед конкретним об'єктом, є граничним досвідом зустрічі з «ніщо». Саме в цьому стані *Dasein* виринає з повсякденної знеособленості, стикається з істиною про себе та отримує шанс на автентичне існування. Таким чином, у філософії Гайдеггера свобода, страх і автентичність формують єдину онтологічну структуру, яка розкриває суть людського буття.

3.1. Буття-у-світі та розуміння свободи

Зрозумівши, що таке свобода, розглянувши, як її осмислювали різні філософи в різні історичні епохи, стає можливим глибше оцінити особливості екзистенціального підходу Мартіна Гайдеггера. Так, Жан-Поль Сартр розглядав свободу як абсолютну даність людського існування - тягар вибору, що супроводжує людину завжди і скрізь, позбавляючи її будь-яких виправдань. Свобода у Сартра це приреченість на свободу, де вибір є неминучим, а відповідальність - повною.

Натомість у філософії Мартіна Гайдеггера свобода набуває зовсім іншого звучання. Вона не є лише актом вибору або вираженням автономії, а розкривається у контексті буття-у-світі, у відкритості перед буттям. Для Гайдеггера свобода - це не вільна воля в традиційному сенсі, а умова можливості розкриття істини буття. «*Dasein*» за Гайдеггером, проявляється у світі не як відокремлений суб'єкт, а як істота, що завжди перебуває в часі та світі, і вже має певне розуміння цього.

Ключовим поняттям у філософії Гайдеггера є «*Dasein*» - особливий спосіб буття людини, який не можна зрозуміти окремо від світу. Людина, за Гайдеггером, завжди вже є «у світі», тобто її буття не абстрактне, а завжди конкретне, ситуативне, вплетене в історичний, культурний і часовий контекст. Це перебування у світі не є

нейтральним, воно має структуру, яку Гайдеггер описує як єдність трьох моментів: світ, буття-в-світі та турбота (*Sorge*).

Турбота, у свою чергу, виражає фундаментальну зацікавленість людини у своєму бутті та в бутті світу. Вона є тим, що об'єднує людину з її повсякденними справами, прагненнями і страхами. Саме через турботу *Dasein* відкривається до світу і себе, що робить можливим розуміння свободи не як суто раціонального вибору, а як відкритості до власної істини, до автентичного способу існування.

У цьому контексті свобода в Гайдеггера постає як здатність *Dasein* приймати себе таким, яким воно є з усіма своїми обмеженнями, смертністю і ситуаційністю. На відміну від Сартра, який наголошує на абсолютній свободі вибору, Гайдеггер пов'язує свободу з екзистенційною відкритістю та готовністю до зустрічі з буттям.

Особливо важливим для розуміння цього є гайдеггерівське поняття «моторошності» (*Unheimlichkeit*), яке характеризує стан, у якому *Dasein* стикається з власною чужинністю у світі, з усвідомленням того, що світ не є йому «домом». Гайдеггер пише: «Буття (*Dasein*) ізолюється, але як буття-у-світі. Це буття набуває екзистенційного "режиму" небуття-вдома. Саме це означає поняття "моторошності" (*Unheimlichkeit*)» [25, с. 189]. Цей стан відкриває *Dasein* істинну природу буття, позбавлену звичних опор, і саме в цьому екзистенційному оголенні з'являється можливість для справжньої свободи - не втечі від світу, а прийняття себе у світі, таким, яким ти є.

У цьому світлі свобода постає як внутрішня готовність *Dasein* не просто «обирати», а приймати свою унікальну можливість існування, розуміти себе через власну скінченність і страх перед «ніщо». Гайдеггер не вважає свободу абстрактним станом або моральним імперативом - це, радше, вольовий акт рішучості, що виникає у зіткненні з глибинною істинністю буття. Як зазначає дослідник: «Так проблема свободи розкривається у вольовому вчинку взяття на себе посиленої відповідальності, за якою людина буде самопроваджуватись до життя, – мати рішучість і чітко знати, на чому заснований її виступ» [8, с. 29]. Це добре узгоджується з ідеєю автентичного буття у Гайдеггера, де свобода виявляється не в абстрактному просторі моральних

рішень, а в екзистенційній рішучості прийняти власну кінцевість і діяти відповідно до неї.

На відміну від Сартра, який трактує свободу як абсолютну й безмежну таку, що позбавлена визначеного ґрунту і спирається лише на людський акт вибору, Мартін Гайдеггер пов'язує свободу з фундаментальною обмеженістю буття людини. Свобода, за Гайдеггером, не протиставляється необхідності, а навпаки, впливає з неї. Вона виникає у межах ситуаційного, історичного і скінченного буття в тій мірі, в якій *Dasein* здатне прийняти й осмислити власну часовість і смертність.

У своїй основі свобода передбачає автентичну рішучість зустрітись з власною кінцевістю. Саме страх (*Angst*) у Гайдеггера - це особливий стан, у якому *Dasein* вперше опиняється перед розкриттям істинного буття. На відміну від страху перед конкретним предметом або загрозою, *Angst* не має об'єкта - це фундаментальне переживання «ніщо», що позбавляє світ звичних значень і відкриває людину до розуміння її скінченності. У цьому стані *Dasein* може відчути себе відірваним від «дому» від звичного, повсякденного порядку речей, і саме це породжує можливість для свободи як автентичного буття.

Такий досвід страху не паралізує, а навпаки вивільняє. Він відкриває *Dasein* до правди про себе і про світ, і дає змогу здійснити екзистенційний вибір: або знову сховатися у повсякденності та забутті, або ж прийняти себе як істоту, що рухається до смерті, і жити автентично, у рішучості. Як слушно зауважує дослідник, що *Dasein* «є розуміючим потенціалом-буття, який у своєму бутті осмислює себе через якусь можливість» [24, с. 200]. Саме в цій відкритості до можливості - не гіпотетичної, а екзистенційно пережитої і полягає глибина свободи у Гайдеггера. Саме через цю відкритість до можливості, свобода у Гайдеггера постає не як необмежене самоствердження, а як відповідь на поклик буття. Вона вимагає від *Dasein* не тільки усвідомлення власної скінченності, але й рішучості реалізувати себе в конкретному історичному та екзистенційному контексті.

У цьому контексті свобода розкривається не як абстрактна або універсальна категорія, а як конкретна екзистенційна подія переживання себе у власній можливості бути. Страх відкриває людину до цього виміру, але саме свобода надає сил діяти

відповідно до відкритого. Саме тому свобода у Гайдеггера - це не статична властивість, а динамічний процес розгортання можливостей, що постають перед людиною як потенційності її буття. Як слушно зазначає дослідник: «Свобода ставить *Dasein* як потенційність буття у можливості, що розгортаються перед його скінченним вибором» [36, с. 60]. Це означає, що вибір у горизонті свободи не є свавільним або випадковим він завжди співвіднесений із розумінням власної обмеженості, з досвідом часу та смертності. *Dasein* є тим, хто щоразу обирає, ким бути, і саме тому свобода не віддільна від відповідальності. У ситуації автентичності *Dasein* обирає не ззовні нав'язані ролі, а повертається до себе, як до джерела смислу свого існування.

Поняття свободи у філософії Мартіна Гайдеггера постає не лише як можливість вибору чи акт автономної волі, а як передумова для того, щоб буття могло виявити себе. Це не зовнішній соціальний чи політичний простір, а радше внутрішній, онтологічний вимір, у якому *Dasein* людське буття відкривається до самого себе та до світу. Саме в цьому контексті стає зрозумілим, що свобода це не щось додаткове до буття, а спосіб його прояву, умова для його істинного розкриття. Як зазначено в одній із праць: «свобода - це простір, який дозволяє сутностям проявляти себе такими, якими вони є» [37, с. 90]. Цей вислів особливо глибоко резонує з гайдеггерівським розумінням відкритості як основної характеристики *Dasein*. У цьому просторі свободи людина не лише обирає між варіантами дій, а радше надає світові й собі можливість бути явленими, бути «в істині».

Іншими словами, свобода це середовище, в якому відбувається розкриття сутностей, простір, де зникає поверхнєве і повсякденне, а на передній план виходить екзистенційно важливе. Вона має динамічну природу: не статичне володіння, а постійне зусилля перебувати в автентичному режимі буття, залишатися відкритим до зустрічі з правдою буття навіть тоді, коли ця правда викликає страх, тривогу чи «моторошність». Це також означає, що свобода у Гайдеггера нерозривно пов'язана з відповідальністю: *Dasein* не може сховатися від себе, не може перекласти свою сутність на інше. Воно покликане проживати свободу як постійне відкривання можливостей, які вкорінені в його скінченності, історичності та ситуаційності. Саме

тому свобода - не втеча, а повернення до себе, не ілюзія безмежності, а глибоке осмислення меж, у межах яких можлива автентичність.

Усе викладене дозволяє сформулювати важливий екзистенційний висновок: свобода в розумінні Мартіна Гайдеггера невіддільна від глибинної відповідальності *Dasein* за власне буття. У цьому контексті стає зрозумілим, що істинне розкриття свободи неможливе без усвідомлення провини, що не є моральним осудом, а онтологічною структурою існування. Як слушно зазначається в одній із досліджень: «*Dasein* є винним у самій своїй буттєвості» [21, с. 256]. Цей вислів не слід розуміти як звинувачення, а як позначення фундаментальної обтяженості людського існування: той, хто має можливість бути, завжди вже відповідальний за цю можливість.

Провина у цьому значенні впливає з самої відкритості *Dasein* до буття: у ситуації свободи як простору для саморозкриття *Dasein* не може уникнути вибору, і, отже, не може уникнути відповідальності за вибране чи невибране. Ця відповідальність не є зовнішньо нав'язаною, вона вкорінена в самому способі людського буття. Таким чином, свобода це не лише право, а й тягар самотворення, що невіддільно пов'язаний з провинною як усвідомленням неповноти, недоконаності та постійної необхідності обирати.

І саме на тлі цієї обтяженості свободи стає можливим перейти до глибшого аналізу ще одного ключового елементу екзистенційної структури *Dasein* страху, що постає не як психологічна реакція, а як фундаментальна категорія буття. Адже саме через страх, зокрема *Angst*, *Dasein* вперше виводиться з повсякденності й зустрічається з власною істинною природою.

3.2. Екзистенційний страх як фундаментальна категорія буття

Переходячи до аналізу страху в екзистенціальній філософії Мартіна Гайдеггера, слід насамперед зазначити, що цей феномен не варто плутати з емоційною чи психологічною реакцією на конкретну загрозу. Гайдеггер виводить страх (*Angst*) за межі повсякденного досвіду, надаючи йому онтологічного статусу. *Angst* постає як фундаментальне переживання, в якому *Dasein* стикається не з чимось зовнішнім, а з

самою можливістю небуття, з екзистенційною порожнечою, яка відкриває справжнє розуміння буття.

На відміну від страху перед певним предметом чи подією, екзистенційний *Angst* позбавлений об'єкта він не спрямований на щось конкретне, а виникає тоді, коли світ втрачає свою звичну структурованість і перед людиною постає «ніщо». Саме в цьому стані *Dasein* вперше відчуває себе по-справжньому самотнім, відірваним від умовного «дому» звичного, впорядкованого світу. Але ця розірваність не є лише деструктивною: вона відкриває нову, автентичну можливість буття можливість вийти за межі буденного і побачити власне існування в його чистій, не прикритій формі. *Angst* у Гайдеггера є тим граничним досвідом, що виводить людину з повсякденної «загубленості» і повертає її до себе, до автентичного переживання буття.

Продовжуючи міркування про екзистенційний страх, слід звернутися до одного з ключових тверджень Гайдеггера: «Лише в страху лежить можливість радикального розкриття буття (*Dasein*)» [25, с. 190]. Ця думка влучно передає ту виняткову роль, яку *Angst* відіграє у структурі людського існування. Страх, у цьому значенні, - це не просто негативне переживання, а своєрідний екзистенційний прорив, у якому *Dasein* виринається з повсякденного забуття і відкривається до автентичного розуміння себе.

У стані страху руйнуються звичні орієнтири, буденна «впевненість» у світі втрачає свою чинність, і *Dasein* залишається наодинці з самою можливістю власного буття. Саме в цей момент виникає те, що Гайдеггер називає екзистенційною відкритістю, здатністю бачити не лише речі чи події, а саму структуру буття як таку. Страх, на відміну від звичайного почуття тривоги чи загрози, не має конкретного об'єкта, оскільки його справжній «предмет» - це сама порожнеча, можливість небуття, що супроводжує кожну людську істоту.

Таким чином, страх є тим феноменом, який здатен вирвати людину зі стану неавтентичного існування з її зануреності у бездумне «вони», в соціальні ролі та повсякденні очікування. У страху *Dasein* опиняється перед власною екзистенційною свободою, перед необхідністю обирати себе у світі, де немає остаточних гарантій чи зовнішніх виправдань. Саме тут, у відчутті власної кінцевості та визнанні обмеженості буття, народжується можливість автентичного життя.

У цьому сенсі *Angst* виконує парадоксальну, але глибоко продуктивну функцію: він водночас розхитує ґрунт повсякденності й утверджує основу для глибинного самопізнання. Лише пройшовши крізь цю екзистенційну тривогу, людина здатна побачити власне буття як відкриту можливість, а не як задану наперед схему. Саме тому страх у філософії Гайдеггера є не загрозою, а даром - дверима до свободи й автентичності.

Як слушно зазначено: «Свобода, яка формує людину в індивідуальність, ґрунтує її єднання з іншими людьми» [13, с. 33]. Це твердження підкреслює ще одну важливу грань страху в екзистенціальному вимірі: він виникає не лише на тлі внутрішнього усвідомлення кінцевості, але й у контексті напруги між особистою свободою та соціальним буттям.

Гайдеггер говорить про те, що *Dasein* завжди перебуває у світі, а це означає у спільноті з іншими. Проте саме ця спільнота часто стає джерелом неавтентичного існування: повсякденність, у якій панує «вони», тобто безособовий колектив, може нав'язувати людині чужі способи буття, стандартизовані очікування, норми поведінки. І коли особистість починає відчувати покликання до автентичності, до реалізації власної свободи - виникає страх. Це страх не тільки перед «ніщо», але й перед розривом з усталеним порядком, перед ізоляцією, що може постати як наслідок відмови від колективного «ми».

Таким чином, страх тут виявляється як внутрішній конфлікт: з одного боку прагнення до істинного «я», до індивідуального існування у свободі; з іншого потреба в приналежності, у зв'язку з іншими. Вирішення цього конфлікту вимагає рішучості: не втечі від спільноти, а зустрічі з нею вже з позиції автентичного себе. Лише той, хто здатен визнати власну свободу й прийняти її як відповідальність, може справді увійти в справжній зв'язок з Іншим - не як маска, а як істина.

Це означає, що страх не лише сигнал про внутрішню порожнечу, а й про межу між «бути з іншими» і «бути собою». І саме завдяки цьому страху виникає нова можливість: вийти за межі поверхневих взаємин і заснувати справжню спільноту не на основі знеособлення, а на основі зустрічі в істині свободи.

У цьому контексті варто також звернути увагу на ще один вимір страху, про який говорить Гайдеггер: його розмежування на страх перед чимось конкретним і *Angst* як граничне переживання буття. «Страх перед чимось, що справді існує, може, звісно, іноді бути страхом, пов'язаним із моїм подальшим існуванням» [33, с. 125]. Ця думка чітко вказує на те, що навіть звичайний страх перед реальною загрозою, наприклад, перед небезпекою з боку іншої істоти, здатен бути маркером глибшого, онтологічного занепокоєння. У таких ситуаціях у людини виникає не лише реакція на зовнішню загрозу, а й приховане усвідомлення власної вразливості, смертності та залежності.

Проте екзистенційний страх, або *Angst*, на відміну від об'єктного страху, не потребує конкретного збудника. Він виводить *Dasein* на рівень граничного усвідомлення буття як такого. Але між цими двома формами страху існує перехідна зона: коли конкретна загроза набуває символічного значення й наштовхує на роздуми про саме існування. Таке переживання стає мостом між психологічною реакцією та екзистенційною відкритістю.

Таким чином, об'єктний страх може виступати як перший поштовх до екзистенційного пробудження, до глибшого осмислення того, що ставить під загрозу не лише тіло, а й саму структуру людського буття. Страх перед ведмедем у лісі, на перший погляд, є природною реакцією на небезпеку, але, у певному сенсі, він також актуалізує саму можливість смерті, а отже, і покликання до автентичного існування. Це знову повертає нас до гайдеггерівської ідеї: не в кожному страху є *Angst*, але в *Angst* завжди міститься розкриття страху як способу побачити власну обмеженість, відчувати свободу як відповідальність перед собою, перед своїм буттям і перед іншими.

У світлі цього доречно зазначити, ще одне вагоме твердження: «Страх - це щось набагато глибше, ніж просто переживання, викликане зовнішніми подразниками» [34, с. 42]. Це висловлювання підтверджує, що екзистенційний страх не зводиться до психофізіологічної реакції чи афективної відповіді на зовнішній вплив. Навпаки, він відкриває доступ до глибинної сфери людського буття, де страх стає формою пізнання не об'єкта, а самого себе.

Ця глибина страху проявляється саме у тому, що Angst не шукає причин у зовнішньому, а виявляє те, що приховане у самій структурі людського існування. Він вказує на певну «оголеність» Dasein перед буттям, на його вразливість, тимчасовість і відкритість. Страх виявляє ті шари буття, які зазвичай приховані за повсякденними турботами та соціальними масками. Саме через Angst людина вперше постає перед собою не як функція системи чи носій ролі, а як істота, яка існує, знаючи про свою скінченність.

Цей досвід страху стає ключем до автентичності, бо через нього відбувається радикальне самопізнання. Людина усвідомлює не тільки, що вона є, а й як вона є, і це «як» визначається не зовнішніми характеристиками, а внутрішнім переживанням буття як завдання і відповідальності. Страх, про який пише Гайдеггер, і який окреслюється в наведеній цитаті, це екзистенційний інструмент прориву до власної істини. Хоча Angst може бути болючим чи лякаючим досвідом, він, парадоксально, дає людині можливість бути собою насправді не завдяки зовнішній безпеці, а завдяки внутрішній рішучості.

Таким чином, у філософії Мартіна Гайдеггера страх (Angst) - це не просто емоційне переживання, а фундаментальна подія людського буття. Він розкриває людину в її екзистенційній самотності, позбавляючи звичних опор і соціальних масок. Саме через страх відбувається радикальне самопізнання, яке виводить Dasein зі стану неавтентичності й повертає до самого себе до сутнісної істини буття.

У цьому контексті важливо усвідомити, що страх не заперечує свободи, а навпаки передбачає її. У страху людина вперше постає перед необхідністю вибору не поверхневого, а онтологічного: обрати себе, прийняти власну скінченність і жити автентично, або ж повернутися до безпечного, але нещирого існування у світі. Страх стає тією граничною точкою, на якій з'являється можливість по-справжньому обрати себе. Як зазначає один із дослідників: «Страх є екстремальним станом душі» [9, с. 58]. Ця екстремальність не означає лише інтенсивність емоцій, а радше глибину буттєвого потрясіння, що змушує людину переосмислити своє існування. Angst це своєрідне екзистенційне очищення, в якому відкривається істина буття не як знання, а як досвід, який неможливо відкинути чи забути. Через страх відкривається свобода, як

внутрішня рішучість бути собою, жити не за нав'язаними шаблонами, а відповідно до поклику власного буття.

Отже, *Angst* є не тільки виявом внутрішньої тривоги чи порожнечі - це ворота до автентичного існування. Страх стає тим середовищем, у якому відбувається перехід від неавтентичного до справжнього, від зовнішнього до внутрішнього, від ролей до особистості. Саме через нього ми відкриваємо себе не просто як частину світу, а як істоту, що має свободу обрати істину, взяти на себе відповідальність і жити відповідно до неї. І саме на цій межі між страхом і свободою постає питання про автентичність буття, до якого тепер звернемося.

3.3. Свобода, страх і автентичність

Після аналізу екзистенційного страху як граничного досвіду буття, цілком природно перейти до осмислення того, що відкривається людині через цей досвід до автентичності. У філософії Мартіна Гайдеггера автентичність, це не просто чесність із собою чи вірність переконанням, а насамперед здатність жити, усвідомлюючи свою смертність, унікальність і відповідальність за власне буття. Вона народжується не на поверхні, а в глибині там, де страх (*Angst*) оголює буття і ставить людину перед необхідністю вибору себе.

У цьому контексті страх не паралізує, а навпаки пробуджує. Він розриває повсякденні ілюзії, знімає соціальні маски і показує, що свобода це не зовнішній вибір, а внутрішня рішучість бути собою. *Dasein*, переживаючи страх, опиняється перед можливістю не зливатися з «вони», а взяти на себе відповідальність за унікальну можливість власного існування. Свобода в такому розумінні - це не просто здатність обирати між речами, а готовність обрати себе, прийняти свою скінченність і жити у правді.

Цей погляд Гайдеггера суттєво відрізняється від розуміння свободи у Ж.-П. Сартра. Для Сартра свобода - це абсолютна самотворчість, онтологічна основа існування людини, яка не має наперед заданої сутності. «Свобода - це саме та порожнеча, яка є в основі людської сутності і яка змушує людську реальність створювати себе, а не просто бути» [44, с. 166]. Це розуміння свободи як «вакууму» сутності, що спонукає людину до постійного самовизначення, різко контрастує з

гайдеггерівською концепцією. Для Гайдеггера свобода, не виклик у порожнечу, а спосіб відгуку на поклик буття. Вона не ґрунтується на відсутності сутності, а навпаки відкриває людину до її автентичного способу буття, який формується в горизонті часу і смертності. Це не бунт проти абсурду, а рішучість прийняти себе таким, яким ти є, бути вірним своєму буттю, а не рольовим сценарієм, що диктуються ззовні.

Таким чином, автентичне існування для Гайдеггера, це є не просто стан, а постійне завдання, що вимагає рішучості. *Dasein* не отримує сенс іззовні, а сам формує його через своє буття. Саме тому свобода в цьому контексті - це не свобода дій, а свобода бути основою для смислу, свобода жити «від себе», а не «через інших». Як зазначається у дослідженні: «Гайдеггер, через ідею автентичності, підтримує таку позицію. [...] *Dasein* обирає своє буття як трансцендентну основу всіх феноменів та смислу у своєму світі» [16, с. 7]. Це означає, що свобода - це також здатність творити світ як простір значень, через внутрішню відкритість до буття. І в цьому виявляється глибший сенс автентичності жити так, щоб твоє буття ставало підґрунтям істини, а не її імітацією.

Ця внутрішня відкритість, про яку говорить Гайдеггер, стає можливою саме завдяки екзистенційному страху. *Angst* вириває людину з буденного, знеособленого існування й ставить її перед необхідністю прийняти свою унікальність та неповторність. У страху *Dasein* ніби «оголюється» перед самим собою і бачить, що автентичність - це не зовнішній вибір способу життя, а внутрішнє переживання себе як завдання. Гайдеггер чітко формулює цю ідею: «Страх ставить буття (*Dasein*) перед його свободою для... автентичності його буття як можливості, якою воно завжди вже є» [25, с. 188]. У цьому формулюванні простежується головна думка: автентичність не додається до буття як надбудова чи як ідеал, до якого слід прагнути. Навпаки, вона вже потенційно присутня у самому *Dasein* як можливість, що завжди є, але не завжди реалізується. І лише страх здатен зруйнувати повсякденну затьмареність цієї можливості й повернути людину до себе.

Свобода, таким чином, є не засобом втечі від обмежень, а умовою повернення до себе. Вона постає не в момент відсутності сенсу, як у Сартра, а в момент зустрічі з

власним буттям. Саме тому автентичність у Гайдеггера - це не об'єктивований стан, а подія усвідомлення і прийняття: «я є, і моє буття - моє завдання».

У цьому сенсі свобода, страх і автентичність утворюють нерозривну тріаду: лише той, хто здатен відчувати тривогу перед власною смертністю, може прийняти себе як *Dasein*, що постає у світі не випадково, а з відповідальністю за свою присутність. Це прийняття не теоретичне усвідомлення, а екзистенційний акт, у якому людина перестає бути лише учасником подій і стає їх смисловим центром. Автентичність, таким чином, виходить за межі індивідуального вибору й перетворюється на спосіб буття, в якому можливе пізнання істини.

Адже, як зазначається в одному з досліджень: «...справжнє навернення до автентичності... розгортається як ефективна умова думки, пов'язаної з істиною» [17, с. 251]. Це відкриває ще один важливий аспект філософії Гайдеггера: автентичність не лише дає змогу жити відповідально, вона також є умовою справжнього мислення такого, що не прикриває буття готовими відповідями, а входить у відкритість до нього. Лише той, хто живе автентично, здатен мислити істинно, бо його думка не ховається за чужими уявленнями, а зростає з досвіду власного буття. У світлі сказаного, автентичність у Гайдеггера - це не відхід у внутрішній світ чи індивідуалістичне усамітнення, а здатність жити з глибоким усвідомленням власної смертності, унікальності й свободи. Автентичне *Dasein* не зливається з масою, не ховається за безособовим «вони», а приймає відповідальність за те, ким воно є і ким може стати. Така позиція потребує мужності, бо страх (тривога) відкриває не тільки перспективу свободи, а й беззахисність перед буттям, перед порожнечою, що супроводжує кожен екзистенційний вибір.

Свобода в цьому сенсі постає не як зовнішня можливість обирати між предметами чи соціальними ролями, а як внутрішня готовність прийняти своє життя як неповторну можливість. Автентична свобода - це свобода бути відкритим до самого себе, навіть у болісній істині про власну смертність. І саме страх перед ніщо, перед власним кінцем (*Sein-zum-Tode*), стає джерелом екзистенційного пробудження точкою, в якій зароджується рішення жити справжньо.

Порівнюючи ці погляди з концепцією Сартра, слід зазначити: хоча обидва мислителі наголошують на свободі як основі людського існування, їхні підходи мають різну метафізичну глибину. Для Сартра свобода - це радикальна самотворчість у світі без сенсу, що зумовлює постійне напруження вибору. Натомість для Гайдеггера свобода це шлях до прийняття себе як *Dasein*, як істоти, зануреної в час, світ і смертність, яка може жити істинно лише тоді, коли бере на себе всю повноту відповідальності за власне буття.

Центральним моментом екзистенційного пробудження у Гайдеггера є не просто страх, а зустріч із глибинною порожнечою, яка позбавляє людину ілюзій стабільності. Саме ця зустріч виводить *Dasein* за межі звичних смислів, змушуючи його переосмислити не лише навколишній світ, а й самого себе. У такому досвіді народжується не відчай, а можливість жити не за сценаріями інших, а в істинному, особисто пережитому сенсі.

Гайдеггер підкреслює, що у вирішальні моменти людського буття відбувається зіткнення не з конкретними страхами, а з самою основою нашого існування. Це добре показано в одному з досліджень: «У зустрічі з ніщо людина стикається зі своєю власною смертністю» [35, с. 147]. Це усвідомлення несе в собі глибоку трансформаційну силу. Воно не веде до відчуження, а, навпаки, відкриває шлях до автентичності до такого способу буття, де свобода і відповідальність стають невід'ємними складниками існування. Ніщо виявляється не абсолютною відсутністю, а простором можливості переосмислити себе, прийняти обмеженість свого життя і водночас зробити з неї джерело сенсу. Це і є справжня філософська свобода: жити не всупереч своїй смертності, а в її світлі саме тому по-справжньому. Цей досвід зустрічі з ніщо, який відкриває людині її смертність, не є кінцем, а, навпаки, початком мислення, що більше не задовольняється готовими схемами. Коли *Dasein* опиняється перед екзистенційною порожнечою, воно втрачає опори повсякденного, але водночас отримує можливість мислити з глибини власного буття. У цьому контексті мислення вже не є абстрактною інтелектуальною діяльністю, а набуває істинного змісту, воно стає актом самовиявлення і відповідальності.

Гайдеггера автентичність є не лише життя в істині, а й мислення, яке черпає зміст не з догм, а з безпосереднього переживання буття. У цьому сенсі свобода не обмежується вибором між альтернативами, вона стає виявом анархічної відкритості до самого існування. Адже мислити, це не просто мати думки, а бути відкритим до істини, яка не диктується зовні, а народжується у внутрішньому досвіді. Саме тому так влучно звучить твердження: «Свобода, анархічна відкритість, передусім свобода мислення» [43, с. 23]. Ця думка резонує з гайдеггерівським уявленням про мислення як відкритість до буття. Свобода мислити автентично означає вийти за межі усталених понять і дозволити істині промовляти крізь власний досвід. Це свобода, що не регулюється нормами, а плекається в тиші зустрічі з буттям.

У підсумку можна сказати, що роздуми про свободу, страх і автентичність у філософії Мартіна Гайдеггера ведуть до усвідомлення того, що саме страх відкриває людині її справжнє буття. Страх, який у повсякденному розумінні сприймається як щось негативне, у Гайдеггера постає як ключова форма екзистенційного переживання, що виводить людину з безтурботного «вони» і ставить перед її унікальною сутністю. У цьому полягає його трансформативна сила. Гайдеггер говорить: «Те, перед чим страх відчуває страх, - це саме буття-у-світі» [25, с. 187]. Це означає, що страх не пов'язаний із конкретними речами чи ситуаціями, як у традиційному сенсі, а з буттям у його цілісності. Він охоплює *Dasein* і занурює у відкритість до того, що зазвичай лишається прихованим за буденністю. Саме тому страх у його розумінні не випадкова емоція, а онтологічний стан, як каже сам Гайдеггер: «Страх як основна налаштованість (*Grundbefindlichkeit*)» [25, с. 189]. У цьому визначенні страх виступає не лише настроєм, а ґрунтовним способом, у який *Dasein* входить у стосунок зі світом, переживає свою скінченність і тим самим відкривається до істини.

Автентичне буття постає як завдання, яке можливо реалізувати лише тоді, коли людина, крізь страх і відкритість до своєї смертності, приходить до себе. Це і є свобода в найглибшому значенні не свобода вибору ролей, а свобода бути відкритим до істини свого існування, мислити з глибини, а не за шаблонами. Лише так мислення стає справжнім, а життя істинним.

Висновок до розділу 3

Аналізуючи концепцію свободи та страху в філософії Мартіна Гайдеггера, можна побачити, що ці категорії постають як фундаментальні екзистенційні структури людського буття *Dasein* («буття-тут», або «присутність у світі»). На відміну від Жана-Поля Сартра, який розглядає свободу як онтологічну приреченість до вибору, Гайдеггер трактує її як відкритість до буття здатність почути його поклик і автентично на нього відповісти. Свобода, у цьому розумінні, не є активною дією вольового суб'єкта, а радше дозволом бути, тобто здатністю бути-у-світі автентично.

Особливе значення у філософії Гайдеггера має аналіз страху (*Angst*) як настрою, що виринає *Dasein* із повсякденності, відкриваючи йому його справжню природу - скінченність, кинутість і необхідність власного вибору. *Angst*, на відміну від боязні (*Furcht*), не має конкретного об'єкта; його предмет саме буття у світі як таке. Саме завдяки цьому страху *Dasein* здатне вийти зі стану розсіяності й наблизитися до автентичного способу існування.

Як зазначає П. Травні, страх у Гайдеггера - це засіб подолання «знеособлення» сучасної людини, повернення до себе, прихованого за соціальними ролями та функціями. На цю ж думку вказують сучасні інтерпретатори, зокрема Г. Елгат та Д. Демір, які наголошують, що гайдеггерівська свобода це не класичне розуміння вибору, а відповідальне входження у власну часовість і смертність. Українські дослідники І. Вегеш та Л. Мандрищук підкреслюють, що страх у Гайдеггера є умовою виходу за межі буденного, масового способу існування, відкриваючи людині можливість бути собою.

Отже, гайдеггерівське розуміння страху та свободи суттєво відрізняється від сартрівського. Якщо у Сартра свобода постає як онтологічна «порожнеча», що змушує людину постійно творити себе, то в Гайдеггера як подія зустрічі з буттям у стані граничної відкритості. Страх, у цьому випадку, не паралізує, а навпаки відкриває істинне буття. Розуміння цих відмінностей дозволяє виокремити дві альтернативні лінії в екзистенційній філософії, які пропонують різні, але взаємодоповнюючі моделі автентичного існування в умовах свободи та страху

ВИСНОВКИ

Свобода та страх це не просто філософські категорії, а постійні супутники людського існування. Вони супроводжують людину навіть тоді, коли вона цього не усвідомлює, і саме в цьому полягає їхня онтологічна сила. Історія філософської думки знову і знову звертається до цих понять, проте саме екзистенціалізм зробив їх центром уваги, як базових структур буття, через які відкривається автентична сутність людини.

У сучасному світі, де людина стикається з радикальною невизначеністю, втратами, моральними дилемами та тривогою, філософське осмислення страху і свободи стає не просто інтелектуальним завданням, а способом глибокого самопізнання. Тому дослідження, присвячене розумінню цих феноменів у філософії Жана-Поля Сартра та Мартіна Гайдеггера, має не лише наукове, а й екзистенційне значення. Звернення до філософської традиції дозволяє побачити, як свобода і страх еволюціонували: від моральної норми чи права до внутрішньої екзистенційної необхідності. Мислителі XX століття показали, що страх і свобода не є протилежностями: навпаки, саме страх відкриває глибину свободи, а свобода робить страх значущим досвідом.

У Жана-Поля Сартра свобода це онтологічна “порожнеча”, в якій людина змушена творити себе з нуля, без гарантій і виправдань. Така свобода супроводжується страхом не як емоцією, а як станом зіткнення з власною відповідальністю та можливістю. Людина не має наперед заданої сутності вона лише та, ким здатна стати. Саме страх перед цією нескінченною свободою і є джерелом моральної тривоги та зростання.

Натомість Мартін Гайдеггер розкриває страх як спосіб відкриття буття. Страх (Angst) це не боязнь чогось конкретного, а фундаментальний настрій, який вириває людину з буденності й відкриває її власну скінченність, тимчасовість і можливість жити автентично. Свобода в цьому вимірі - це не вибір, а готовність прийняти покликання буття й дозволити йому відбутися в собі.

Попри різні вихідні позиції, обидва мислителі сходяться в одному: справжня свобода неможлива без досвіду страху. У Сартра це тривога, що спонукає діяти, у

Гайдеггера мовчазне занурення в глибини буття. Один говорить мовою етики вибору, інший мовою згоди з обмеженістю. Та обидва запрошують людину не уникати страху, а проживати його як умову автентичного існування.

Розгляд поглядів Жана-Поля Сартра та Мартіна Гайдеггера було збагачено завдяки критичному залученню інтерпретацій таких дослідників, як Д. Детмер, П. Сірегар, Ю. Маринчук, А. Козловський, П. Травні, Г. Елгат, Д. Демір, І. Вегеш і Л. Мандрищук. Їхні праці допомогли розкрити глибину екзистенційної проблематики свободи та страху у сучасному філософському дискурсі.

Отже, свобода і страх це взаємопов'язані основи людського буття. У нашій реальності, де втрачено багато опор, екзистенціальне прийняття страху як частини свободи відкриває шлях до глибшого життя відповідального, осмисленого, справжнього. Саме в цій точці перетину й полягає сенс дослідження: у тому, щоб через філософію повернути людині саму себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берлін, І. Чотири есе про свободу / Ісая Берлін ; пер. з англ. О. Коваленка. Київ : Основи, 1994. 183 с.
2. Бровко Н. І. Філософсько-правовий аналіз категорії свободи та відповідальності людини / Н. І. Бровко // *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 54–57.
3. Вегеш І. Свобода людини і масове суспільство у філософії Ж.-П. Сартра / І. Вегеш // *Актуальні проблеми політичної науки*. Вип. 3. Ужгород : Видавництво УжНУ "Говерла", 2018. С. 205–212.
4. Камю А. Міф про Сізіфа : есе / пер. з фр. О. Жупанський. – Київ : Портфель, 2015. 105 с.
5. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. І. Бурковський. Київ : Юніверс, 2000. 501 с.
6. Козловський А. Праворозуміння: буття-в-собі, буття-для-себе, буття-для-іншого (досвід феноменологічного аналізу) / А. Козловський // *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 84–94. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filpr_2012_2_10.
7. Мандрищук Л. А. Слідами ідей Сьорена К'єркегора у філософії Мартіна Гайдеггера / Л. А. Мандрищук // *Гілея: Науковий вісник : зб. наук. пр.* Київ : ВГО УАН, 2017. Вип. 119(№ 4). С. 156–159.
8. Маринчук, Ю. Фундаментальні характеристики теорії пізнання у творчості раннього М. Гайдеггера у контексті можливості буття та свободи людини // *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. 15(1).С. 21–30. DOI: 10.15421/352303.
9. Мовчан М. М. Екзистенціал страху в житті людей / М. М. Мовчан // *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2014. С. 58–63.
10. Мовчан М. М. Феномени людського буття: страх, свобода і тривога та їх відношення / М. М. Мовчан // *Науковий вісник Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. 2025. № 1(47). С. 55–63.

11. Савонова Г. І. Онтологія добра і зла та проблема свободи вибору християнином у філософських міркуваннях С. К'єркегора / Г. І. Савонова // Науково-теоретичний альманах «Грані». 2019. Т. 22, № 1. С. 110–116.
12. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм // Читанка з філософії : у 6 кн. Кн. 6 : Зарубіжна філософія XX століття. Київ : Довіра, 1993. С. 131–139.
13. Смілик А. Проблема свободи й відповідальності у філософії екзистенціалізму // Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2016. С. 30–34.
14. Фромм Е. Втеча від свободи / перекл. з англ. М. Яковлєва. — Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019, 288 с.
15. Babic B. Moral cognitivism, truth and normativity / B. Babic // Mindful University of Toronto Journal of Ethics / ed. Jeremy Willard. 2006. P. 23–35.
16. Barnard M. J. Heidegger's Conception of Freedom: Beyond Cause and Effect / M. J. Barnard. Cham: Springer Nature, 2024. 189 p.
17. Caeymaex F. L'existentialisme comme éthique de Heidegger à Sartre / F. Caeymaex // Les Temps Modernes. 2008. № 4. P. 248–269.
18. Demir Güneş C. Sur la nature nécessaire de la liberté chez Jean-Paul Sartre / C. Demir Güneş. Ankara: Département de Philosophie, Faculté des Lettres, Université Gazi, 2012. P. 35–45.
19. Detmer D. Freedom As A Value: A Critique of the Ethical Theory of Jean-Paul Sartre / D. Detmer. Chicago; La Salle (Illinois): Open Court, 1988. 262 p.
20. Dungi V. V. The thought of human in existentialism / V. V. Dungi // European Journal of Human Resource Management Studies. 2020. Vol. 4, № 1. P. 72–84. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3732228>.
21. Elgat, G. *Being Guilty: Freedom, Responsibility, and Conscience in German Philosophy from Kant to Heidegger*. Oxford: Oxford University Press, 2022 323 p.
22. Eneyo, M. Unravelling Philosophy of Fear: A Move to Overcoming Negative Fear // *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*. 2022. Vol. 5, Issue 1 (Jan.–Jun.). P. 157–169.

23. Flynn, T. R. *Sartre and Marxist Existentialism: The Test Case of Collective Responsibility*. New Haven: Yale University Press, 1984. 280 p.
24. Golob, S. *Heidegger on Concepts, Freedom and Normativity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
25. Heidegger, M. "Sein und Zeit, elfte, unveränderte Auflage." Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1967. 437 p.
26. Hegel, G. W. F. *Phänomenologie des Geistes : Jubiläumsausgabe*. Georg Wilhelm Friedrich Hegel ; revised text and introduction by Georg Lasson. Leipzig : Verlag der Dürr'schen Buchhandlung, 1907. 621 p.
27. Howells, C. *Sartre: The Necessity of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 305 p.
28. Jaspers, K. *Vernunft und Existenz: Fünf Vorlesungen*. Groningen–Batavia: J. B. Wolters' Uitgevers-Maatschappij N.V., 1935. 112 p.
29. Karakaya, T. Le problème de la liberté chez Jean-Paul Sartre et Emmanuel Mounier // *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2003. P. 317–330.
30. Kierkegaard, S. *Frygt og Bæven; Sygdommen til Døden; Taler*. Textudgivelse, efterord og noter af L. Petersen med medvirken af M. Jørgensen. København: Borgen, 1989. 385 p.
31. Locke, J. Two Treatises of Government // *The Works of John Locke. A New Edition, Corrected. In Ten Volumes*. Vol. V. London: Printed for Thomas Tegg; W. Sharpe and Son; G. Offor; G. and J. Robinson; J. Evans and Co.; Also R. Griffin and Co., Glasgow; and J. Cumming, Dublin, 1823. 216 p.
32. Malinge, Y. Agir dans l'angoisse ou par habitude? La liberté de l'agent dans la philosophie existentialiste de Sartre // *Philosophie de la Sorbonne*. 2018. No. 12. P. 139–151. DOI: 10.4000/philonsorbonne.1016.
33. McCarthy, V. A. *Kierkegaard as Psychologist*. Evanston: Northwestern University Press, 2015. P. 123–135.
34. Melnyk, V. V. Anthropological Dimensions of Philosophical Research // *Anthropol. Measur. Philos. Res.* 2017. Вип. 11. С. 41–46. Режим доступа: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i11.105476>.

35. Nelson, E. S. *Heidegger and Dao: Things, Nothingness, Freedom*. United Kingdom: Publisher, 2024. 256 p.
36. Nichols, R. *The World of Freedom: Heidegger, Foucault, and the Politics of Historical Ontology*. Stanford: Stanford University Press, 2020.
37. Pedersen, H. *Agency, Freedom, and Responsibility in the Early Heidegger*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2020. 164 p.
38. Pugliese, R. *The Dizziness of Freedom in Kierkegaard and Sartre*. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 2023. 96 p.
39. Rae, G. *Realizing Freedom: Hegel, Sartre, and the Alienation of Human Being*. Cairo: American University in Cairo, 2011. 250 p.
40. Sartre, J.-P. *L'être et le néant: Essai d'ontologie phénoménologique*. Paris: Librairie Gallimard, 1943. 736 p.
41. Siregar, P., Nasution, H., & Syukri. Jean-Paul Sartre: Analyzing Human Existence Through the Lens of Existentialism // *Journal of Social Knowledge Education (JSKE)*. 2025. P. 143–153. DOI: 10.37251/jske.v6i1.1410.
42. Svendsen, L. Fr. H. *A Philosophy of Fear*. Translated by John Iron. Oslo: Universitetsforlaget, 2007, 157 p.
43. Trawny, P. *Freedom to Fail: Heidegger's Anarchy*. Translated by Ian Alexander Moore and Christopher Turner. English ed. Cambridge: Polity Press, 2015.
44. Wang, S. *Aquinas & Sartre: On Freedom, Personal Identity, and the Possibility of Happiness*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2009.